

Serie B

Rapport B 2/2004

“SKOLEN SOM NÆRMILJØANLEGG”

Sluttrapport fra Norsk Forms prosjekt for Husbanken
Kine Halvorsen Thorén

Forord

I denne rapporten presenteres sluttevalueringen av Norsk Forms prosjekt "Skolen som nærmiljøanlegg". Tre skoler og tre kommuner har deltatt i prosjektet; Karuss oppvekstpark i Kristiansand, Strindheim skole i Trondheim og Bjerkaker skole i Tromsø. Siktemålet med prosjektet har vært å teste modeller for hvordan skolene både kan utvikles som møteplass og aktivitetsområder for hele nærmiljøet og samtidig tilfredsstillende behovene for gode utearealer i hele skolehverdagen. Med dagens mål om økt satsing på fortetting vil skolenes utearealer bli en enda viktigere arena enn tidligere som grønne lunger, aktivitets- og samlingsplasser for hele nærmiljøet. Elevene er på sin side enda lenger på skolen enn før, og gode utearealer vil bli mer og mer nødvendig for deres helse og livskvalitet. Læreplanverket/ L97 vektlegger dessuten prosjektarbeid og bruken av nærmiljøet/utearealene. Det er m.a.o. mange gode grunner til å ta vare på og videreutvikle utearealene tilknyttet skolene i årene som kommer.

Prosjektet ble påbegynt høsten 1999 og skulle i første omgang gå over en to - års periode med avslutning i 2001/ 2002. Det viste seg at dette ikke var tiltrekkelig med tid for å teste ut såpass omfattende og kompliserte prosesser som prosjektet egentlig forutsatte. Det ble derfor besluttet å utvide prosjektperioden med ytterligere et år med avslutning høsten 2003. Det er Husbanken som har finansiert mesteparten av prosjektet inkludert en underveis rapportering fra februar 2001 samt denne sluttevalueringssrapporten. Annichen Hauan i Norsk Form har vært prosjektleder. Institutt for landskapsplanlegging v. Professor Kine Halvorsen Thorén har stått for evalueringsarbeidet som totalt utgjør ca. 300 timer, hvorav 200 timer gikk med fram til midtveisevalueringen.

Sluttrapportens hovedfokus er det som har skjedd i prosjektet etter midtveisevalueringen i 2001, og oppfølgingen av de anbefalingene som ble gitt den gangen (Thorén 2001). Der ble det særlig lagt vekt på hvordan nærmiljøet kunne bringes mer aktivt inn i arbeidet.

En særlig takk rettes til stipendiat Kristin Kreul ved Institutt for landskapsplanlegging ved NLH som bidro til å utvikle startpakken som har vært et utgangspunkt for hele evalueringen

Institutt for landskapsplanlegging, Ås NLH juni 2004

Kine Halvorsen Thorén
Professor i landskapsarkitektur

Innhold

INNHold	3
TABELLER OG FIGURER	4
TABELLER	4
FIGURER	4
SAMMENDRAG	5
1. INNLEDNING	10
1.1. BAKGRUNN, OMFANG OG FORMÅL	10
1.2. NOEN DEFINISJONER	11
1.3. KORT OM STRUKTUREN OG OPPLEGGET FOR PROSJEKTET SOM HELHET	13
1.4. HVILKE SKOLER DELTOK?	13
1.5. OPPLEGG FOR EVALUERINGEN	15
2. ERFARINGER FRA PROSJEKTET SENTRALT OG LOKALT	17
2.1. NORSK FORM.....	17
2.2. ERFARINGER KARUSS SKOLE, KRISTIANSAND.....	19
<i>Hva er gjort i felt siden forrige evaluering?</i>	19
<i>Hvordan ivaretar skoleanlegget utearealbehovene for ulike aldersgrupper? Elevenes syn på utearealene</i>	22
<i>Skolens og lærernes strategi for å bruke utearealene</i>	26
<i>Har skoleanlegget blitt en arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet for hele nærmiljøet?</i>	27
<i>Positive og negative erfaringer med tverrfaglig og tverretattlig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget</i>	28
<i>Karuss skole som nærmiljøanlegg for hele lokalsamfunnet. Hva kan vi lære?</i>	29
2.3. ERFARINGER FRA STRINDHEIM SKOLE, TRONDHEIM	30
<i>Hva er gjort i felt siden forrige evaluering?</i>	30
<i>Hvordan vil skoleanlegget ivareta ulike funksjoner og utearealbehovene for ulike aldersgrupper?..</i> 34	
<i>Skolens og lærernes strategi for å bruke utearealene</i>	35
<i>Kan skoleanlegget bli en arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet for hele nærmiljøet?</i>	38
<i>Positive og negative erfaringer med tverrfaglig og tverretattlig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget</i>	40
<i>Strindheim skole som nærmiljøanlegg for hele lokalsamfunnet. Hva kan vi lære?</i>	41
2.4. ERFARINGER FRA BJERKAKER SKOLE, TROMSØ	43
<i>Hva er gjort i felt siden forrige evaluering</i>	43
<i>Hvordan ivaretar skoleanlegget utearealbehovene for ulike aldersgrupper? Elevenes syn på utearealene</i>	46
<i>Skolens bruk av nærmiljøet</i>	48
<i>Kan skoleanlegget bli en arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet for hele nærmiljøet?</i>	49
<i>Positive og negative erfaringer med tverrfaglig og tverretattlig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget</i>	50
<i>Bjerkaker skole som nærmiljøanlegg for hele lokalsamfunnet. Hva kan vi lære?</i>	51
3. ER MÅLENE MED PROSJEKTET NÅDD?	53
3.1. INNLEDNING	53
3.2. HVORDAN HAR SKOLENE LYKKES OG HVA KAN VI LÆRE?	53
LITTERATUR	59
VEDLEGG. DELTAGERE I FORBINDELSE MED INTERVJUENE HØSTEN 2003	60

Tabeller og figurer

Tabeller

Tabell 1. En sammenligning av elevens ønsker for uteområdet med hva som er innpasset i planen	35
Tabell 2. Oversikt over de viktigste områdene i nærmiljøet som brukes pedagogisk	36
Tabell 3. Oversikt over lærernes ønsker og hva planen så langt ivaretar.....	37
Tabell 4 Grov oppsummering av måloppnåelse	54
Tabell 5. Oversikt over hvordan drift og skjøtsel er i ivaretatt	58

Figurer

Figur 1 Skolens utearealer og skolens nærmiljø. Eksempler på definisjoner	11
Figur 2 Skoleanlegget som nærmiljøanlegg for hele nærmiljøet. En definisjon.....	12
Figur 3 Oversikt over hvordan prosjektet har vært organisert.....	13
Figur 4 Oversikt over kommuner og skoler som har deltatt i prosjektet.....	14
Figur 5. Oversikt over de tre sonene som skoleanlegget kan inndeles i.....	19
Figur 6. På det nederste nivået er det rikelig med ballarealer og et potensial for videre utvikling og planarbeid	20
Figur 7. Bevart natur er et stort pluss for Karuss, og noe det ble arbeidet målrettet med i planfasen. Naturen er imidlertid allerede nå slitt og trenger skjøtsel	21
Figur 8. Fra ungdomsskoleelevens sone	22
Figur 9. Fra sonen til mellomtrinnet og de yngste elevene	23
Figur 10. Arkitekturen vekker debatt blant elevene og flere setter pris på den fargerike skolen	25
Figur 11. Kartet viser de områdene som Strindheim skole har arbeidet med i prosjektperioden.....	31
Figur 12. Perspektivskissen utarbeidet av Arkiplan som er arkitekt for selve skolen viser hoveddisponeringen av tomter.	31
Figur 13. Det er lagt stor vekt på å bevare så mye som mulig av eksisterende vegetasjon i byggefasen.....	32
Figur 14. Fjellanger Widerøes plan for Pinebergområdet er i hovedsak fulgt opp. Området har fått langt bedre atkomst. Den sumpige ballbanen er drenert, det bratte terrenget er omformet og inkluderer en sti for terrengsykling	33
Figur 15. Fra Belbuan, det andre området utenfor skoleanlegget som er av stor betydning for skolens aktiviteter	34
Figur 16. Fra linebanen som også brukes også mye på kveldstid	43
Figur 17. Flerbruksbanen er også ny	44
Figur 18. Oversikt over organer som arbeider for Bjerkaker skoles utearealer på ulike nivåer	45
Figur 19. Naturarealene brukes intensivt og til mange ulike formål	46
Figur 20. Ballarealene har også mange brukere.....	47
Figur 21. Skolen har ikke tid /ressurser til et opplegg for skjøtsel og vedlikehold, noe barna merker på sin måte når apparater og anlegg ikke fungerer. Foreldre bekymrer seg for det noe forslummede inntrykket.	47
Figur 22. Kristiansand kommunes arbeid med lokalisering av Karuss skole som nærmiljøanleggssenter tilknyttet idrettsanleggene og grønstrukturen i Vågsbygd inkludert samarbeidet med IK Våg er et godt eksempel på helhetlig planlegging med skolen i sentrum.....	54
Figur 23. Oversikt over organer som arbeider for Bjerkaker skoles utearealer på ulike nivåer	55

Sammendrag

Bakgrunn

Siktemålet med prosjektet "Skolen som nærmiljøanlegg" har vært å teste modeller for hvordan skolen kan utvikles som møteplass og aktivitetsområder for hele nærmiljøet og samtidig tilfredsstillende behovene for gode utearealer i hele skolehverdagen. Konkret la prosjektet opp til at skolene skulle få erfaringer med helhetlig planlegging og utvikling av skolens uteområder slik at de også kan benyttes som nærmiljøanlegg og arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet utenom skoletiden. For at skolen skal få en slik sentral plass i nærmiljøet er både lokalisering, utforming av området og skolens syn på egen rolle i nærmiljøet av betydning. Når det gjelder utformingen er det vesentlig at utearealene ivaretar ulike funksjoner og aldersgruppers behov for samvær og aktivitet. Tverretattlig og tverrfaglig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget er påkrevd for å nå de målene som er nevnt foran, og på sikt må det utvikles hensiktsmessige driftsformer som sikrer ønsket bruk.

Hvem deltok?

Prosjektet ble påbegynt høsten 1999 og avsluttet høsten 2003. Tre skoler og tre kommuner har deltatt i; Karuss oppvekstpark i Kristiansand, Strindheim skole i Trondheim og Bjerkaker skole i Tromsø. Med dagens mål om økt satsing på fortetting vil skolenes utearealer bli en enda viktigere arena enn tidligere som grønne lunger, aktivitets- og samlingsplasser for hele nærmiljøet. Elevene er på sin side enda lenger på skolen enn før, og gode utearealer vil bli mer og mer nødvendig for deres helse og livskvalitet. Læreplanverket/ L97 vektlegger dessuten prosjektarbeid og bruken av nærmiljøet/utearealene. Det er m.a.o. mange gode grunner til å ta vare på og videreutvikle utearealene tilknyttet skolene i årene som kommer. Husbanken har finansiert mesteparten av prosjektet og Annichen Hauan i Norsk Form var prosjektleder mens Institutt for landskapsplanlegging v. Professor Kine Halvorsen Thorén har stått for evalueringsarbeidet.

Sentralt nettverk for skolens utearealer er etablert

Sentralt har prosjektet bidratt til at det er etablert et nettverk av interesserte personer og institusjoner som arbeider for skolens utearealer. Nettverket involverer Norsk Form, Hageselskapet, Institutt for landskapsplanlegging - NLH, NIBR og Høgskolen i Vestfold. Prosjektet har også gitt nyttige bidrag til rapporten "Skolens utearealer. Om behovet for arealnormer og virkemidler" som ble utgitt av Sosial- og helsedirektoratet i 2003. Norsk Form har vært en pådriver i dette nettverket. Som et resultat av dette nettverkets arbeid arrangeres juni 2004 en konferanse om skolens uterom der fysisk utforming og pedagogisk bruk står i fokus.

Økt bevissthet om skolen som nærmiljøtilbud for hele nærmiljøet

Bevisstheten om skolens rolle som nærmiljøanlegg for hele nærmiljøet ser ut til å ha økt i løpet av prosjektperioden blant de som deltok. Alle de tre kommunene/ skolene mener de har hatt god nytte av deltagelsen i prosjektet. Kompetanseheving med inspirerende studieturer og felles samlingene der en fikk se mange flotte eksempler har vært særlig nyttige. Prosjektledelsen blir fremhevet som engasjert, god og effektiv. En innvending fra noen av prosjektlederne i kommunene er at det var vanskelig å få helt tak i hvilke konkrete resultater Norsk Form ønsket seg. Det er heller ikke alltid

forventningene til Husbanken og Norsk Form har passet med skoleprosjektets utvikling og framdrift. I utgangspunktet ble det presentert en såkalt startpakke inkludert ønsker om hva som skulle rapporteres fra de tre kommunene. Mer tid skulle antagelig vært avsatt i startfasen for å drøfte denne startpakken for på den måten komme fram til en felles prosjektforståelse inkludert en klarere forpliktelse for å delta.

Skoleanlegget må inn i den overordnede arealstrategien

Dersom skoleanlegget skal bli et godt tilbud for hele nærmiljøet er overordnet planlegging som sikrer skolen en god lokalisering rent geografisk avgjørende. Tilstrekkelig med arealer er et annet viktig element. De tre skolene som deltok i prosjektet representerer ulike situasjoner rent arealmessig som hver for seg er ganske typiske. Alle tre skoler viser på ulike måter hvor viktig det er å se skoleanlegget som en del av et større områdeplanprosjekt.

Dagens pedagogikk krever et godt nærmiljø med tilgang på ulike arealtypene. Dette fører også til en langt større aksjonsradius for den enkelte skole enn hva som har vært vanlig før. Det har vist seg at disse arealene i mange tilfeller ikke er sikret verken gjennom planlegging eller på annen måte. I en tettere by vil behovet for slike eksterne arealer øke. Prosjektet har bidratt til å belyse dette problemet og bevisstgjøre skolens ansatte om at viktige arealer pedagogisk sett ikke nødvendigvis er sikret for skolens bruk på sikt. Nærmiljøet vil kunne bli en viktig alliansepartner for skolen for å sikre skolene nødvendige arealer også utenfor selve skoleanlegget.

Karuss oppvekstpark i Kristiansand kan stå som eksempel på idealsituasjonen som en bør forsøke å tilstrebe i forbindelse med nybygg. Skolen sto ferdig til bruk høsten 2002 og består av en 3 avdelings barnehage, barneskole ungdomsskole, håndballhall og utendørs idrettsanlegg. Samordning med andre nærmiljøfunksjoner er et sentralt element her, for eksempel tilknyttet overordnet grønnstruktur og idrettsanlegg.

Strindheim barneskole i Trondheim representerer det andre ytterpunktet. Her ønsker man å ta igjen det tapte gjennom et områdeplanarbeide. Skolen ligger trafikkutsatt til og har svært begrensede utearealer. Innpassing av SFO, innføring av 6-årsreformen med mer har krevd at skolen må utvides. Dette har redusert utearealene enda mer. Kortsiktig arealpolitikk i nabolaget har spist opp potensielle utvidelsesmuligheter for skolen og bruk av uteområder i nærmiljøet er derfor helt nødvendig. Disse områdene er ikke alltid sikret arealbruksmessig og skolen har derfor ikke noen garanti for at viktige arealer er tilgjengelige på sikt.

Bjerkaker skole befinner seg i en mellomstusituasjon. Skolen er en 1-10 skole med begrensede utearealer og sprengt bygningskapasitet. Utearealet brukes aktivt av nærmiljøet på fritiden. I dag er det godt med areal nær skolen, men utbyggingsplaner i nærmiljøet kan redusere disse arealene. Trafikksituasjonen rundt skolen er også utrygg. Hele Sør -Tromsøya står overfor et stort utbyggingspress, og som et resultat av prosjektet er det igangsatt et områdeplanarbeid med utgangspunkt i Bjerkaker skolekrets finansiert med Husbankmidler.

Skolen som nærmiljøanlegg - hva innebærer det?

Det er vanlig å betrakte skoleanleggene som viktige sosiale samlingsplasser for store arrangementer som for eksempel 17. mai -feiringer og lignende. Hva som skal til av spesielle tiltak

når det gjelder utformingen av skoleanlegget slik at det tilfredsstillende hele nærmiljøets behov inkludert de voksnes utover dette, har det vært vanskeligere å få fram gjennom prosjektet.

Takket være lokalisering i tilknytning til overordnet grønnstruktur og I.K. Vågs idrettsanlegg, er Karuss skole den av de tre skolene som i størst grad tilfredsstillende prosjektmålet om å være et anlegg for hele nærmiljøet. Det er kanskje ikke så rart siden dette skoleprosjektet vokste fram som resultat av nærmiljøtenking. I hverdagen representerer to andre skoleanleggene primært et nærmiljøtilbud for barn og ungdom. Det er mulig at dette ville ha sett annerledes ut i enda tettere utbygde områder der folk ikke har så mye eget tomteareal. I slike områder oppfattes skoleområdet muligens også i større grad som en bydelspark enn hva inntrykket er etter dette prosjektet. Nærmiljørepresentantene fra disse to skolene var mest opptatt av trafikkforholdene og at det fantes leke- og aktivitetsarealer for barna eventuelt tilgang på arealer som også voksne kunne bruke til idrettslige formål.

Alle de tre skolene la vekt på at de skulle være gjerdeløse. I nærmiljø sammenheng er dette viktig, men kan sikkert by på utfordringer i skolehverdagen. Slike utfordringer hadde skolene tydeligvis overvunnet, og alle opererte med såkalte "usynlige gjerder" som elevene hadde stor respekt for. Bakgrunnen for dette opplegget og mangel på skoleklokke hadde også sammenheng med en pedagogikk basert på annerledes og mer fleksibel organisering av skolehverdagen uten felles friminutt for alle klasser.

Plan for utearealene er nødvendig

En plan for utearealene er en viktig forutsetning for å sikre god arealbruk og de aktivitetene skolen og nærmiljøet ønsker seg på kort og lang sikt. Både i Kristiansand og i Tromsø har man hjulpet skolene med å utvikle såkalte mulighetsplaner for de eksisterende anleggene. I forbindelse med nyanlegg er utearealene erfaringsmessig en salderingspost. I Kristiansand erfarte man dette gjennom prosjektet. Resultatet er at man i dag krever utomhusplan koblet til brukstillatelse i forbindelse med bygging av nye skoler. Trondheim har lange tradisjoner for å kreve slike planer.

Stort sett var både elever og lærere fornøyde med skoleanleggene, og elevene ser ut til å få mange av ønskene sine oppfylt der det har vært nyanlegg. Ikke uventet er det de eldste elevene som savner aktivitetsmuligheter, og de etterlyser også flere hyggelige sitteplasser med benker og bord. Koselige utesitteplasser vil kanskje også bidra til at folk i nærmiljøet benytter skolens utearealer mer enn hva tilfellet er nå. Vinterbruk er dessuten noe elevene er opptatt av, og en snøplan blir etterlyst av elevene ved Bjerkaker skole. Dette er kanskje ikke noe urimelig ønske den lange vintersesongen tatt i betraktning.

Alle de tre skoleanleggene er eksempler på at man bevisst har forsøkt å unngå at arealbruken ute blir for funksjonsbestemt. Dette er imidlertid vanskelig å unngå helt når arealene er begrenset som for eksempel ved Strindheim skole.

Arealstørrelsen varierer mye for de tre skoleanleggene, likevel inneholder alle tre bevart natur og vegetasjon. Særlig Karuss og Bjerkaker har dette som et særmerke, noe som innbyr til attraktive lekearealer for elevene, men som har resultert i sterk slitasje i naturområdene. Selv ved Strindheim skole med sine begrensede arealer har en klart å spare vegetasjon trass i utvidelser. Både denne

skolen og Karuss har innarbeidet krav om naturbevaring i forbindelse med planlegging og utbygging, noe Norsk Form prosjektet har vært en pådriver for.

Prosjektet bidro til mer medvirkning

Ved alle de tre skolene bidro prosjektet til at ulike former for medvirkningsopplegg ble gjennomført. I Kristiansand var elever med på et såkalt fremtidsverksted, og dette bidro til at planene for uteanlegget i ettertid ble endret på visse punkter, bl.a. adkomster. Ved Strindheim skole har elevene gjentatte ganger vært med på ulike former for medvirkning. Den langdryge planprosessen har imidlertid vært en begrensning som har gjort det vanskelig å opprettholde elevenes interesse over tid. Både ved denne skolen og ved Bjerkaker fikk elever være med på studietur for å få inspirasjon til nye ideer for utearealene. Mest vidtrekkende opplegg for medvirkning er gjennomført i Tromsø i forbindelse med områdeplanarbeidet der det både er gjennomført et stort brukermedvirkningsverksted og en barnetråkkregistrering.

Pedagogisk plan for uteområdene - et nyttig hjelpemiddel

For å kommunisere skolens behov for utearealer sett fra et læringssynspunkt, er en pedagogisk plan til stor hjelp. En slik plan er et viktig hjelpemiddel som bindeledd mellom fysiske planleggere og pedagoger. Planen bidrar også til å bevisstgjøre lærerne på muligheter som finnes ute samtidig som den kan bidra til å avdekke ressursbehov. Bjerkaker skole har i løpet av prosjektperioden utarbeidet en slik plan som på en systematisk måte viser hvordan utearealene kan brukes av ulike årstrinn og til ulike årstider. Slike tanker er også under utvikling ved de to andre skolene.

Tverretattlig og tverrfaglig samarbeid

Alle de tre kommunene som deltok har i det store og hele hatt gode opplegg for tverretattlig og tverrfaglig samarbeid, hvilket er helt nødvendig når en skal skape gode skoleanlegg for nærmiljøet. Omorganiseringer har i noen grad ført til at kontinuitet forsvinner som for eksempel i Tromsø. I dagens kommune-Norge har dette ofte rammet den grøntfaglige ekspertisen særlig hardt, og kunnskapen blir spredt tynt utover i organisasjonen.

Bjerkaker skole i Tromsø har i tillegg arbeidet systematisk med organisatorisk samordning fra skolenivået og opp til bydelsnivået der siktemålet har vært å sikre at skolen blir hørt i den kommunale hverdagen.

Drift- og skjøtsel er undervurdert

Foreldre og nærmiljørepresentanter bekymret seg for forslumming, uestetisk områder og i enkelte tilfeller manglende opparbeiding. Prosjektet viser også at elevene setter pris på vakre områder og plages av omgivelser som ikke holder mål. I Kristiansand og Trondheim fantes kommunale budsjetter og hjelp fra det kommunale parkvesenet. Noe slikt opplegg fantes ikke for Bjerkaker skole i Tromsø, noe utearealene bar sterkt preg av. Ved denne skolen hadde man riktignok den pedagogiske planen som involverte elevene og nærmiljøet noe i driften. Det er imidlertid en alt for stor oppgave å overlate drift og skjøtsel av utearealer til lærere, elever og foreldre.

For alle de tre skolene ville en drifts- og skjøtselsplan være et nyttig redskap, men ingen av skolene hadde en slik plan. Skjøtsels-/driftsplaner bidrar til å synliggjøre behovet for ressurser, og til å få en bedre utvikling av arealene til nærmiljøets og skolenes beste. Slike planer kan også brukes for å fordele arbeidsansvar mellom skolene selv og kommunene sentralt.

Veien videre

Trass i forlengelsen av prosjektet, er det fortsatt for tidlig å si hvor stor effekt Norsk Forms prosjekt har hatt som pådriver for å gjøre skolenes utearealer til nærmiljøanlegg for hele nærmiljøet. Det ville derfor være av interesse å gjennomføre en ny evaluering om noen år på de tre skolene.

I forbindelse med evalueringen fremkom det at deltagerne i prosjektet har vært usikre på hva skolen som nærmiljøanlegg for hele nærmiljøet egentlig innebærer. Så langt ser det ut til at skolen er en viktig samlingsplass på høytidsdager samt at anlegget kan tilby idrettslige aktiviteter, men kan de by på mer, og hva skal det i så fall værere? I forbindelse med en eventuell videreføring prosjektet ville det være interessant å bore litt dypere i dette temaet. Hva slags nærmiljø tilbyr egentlig skoler i ulike områdetyper og i ulike deler av landet? Hva ønsker nærmiljøet at skoleanlegget skal inneholde?

Prosjektet har også avdekket at skjøtsel og drift er et svært forsømt tema. En eventuell videreføring bør derfor fokusere mer på dette problemfeltet. Generelt er det behov for å avdekke hva som gjennomføres av tiltak, i hvilken grad og hva slags planmessig skjøtsel/drift som finnes. Uten bedre og mer formålstjenlig drift vil både eksisterende og potensielt aktivitetstilbud lide. På sikt er dette dårlig arealøkonomi i byer og tettsteder der kampen om plassen bare øker og øker.

1. Innledning

1.1. Bakgrunn, omfang og formål

Prosjektet "Utvikling og bruk av skolens uteområder som et møtested for hele nærmiljøet" må sees i sammenheng med det 3-årige programmet om skole og omgivelser som Norsk Form har hatt ansvaret for, og som er gjennomført med støtte fra Kulturdepartementet. I dette programmet var formålet å få erfaringer med bruk av skolen som lokalt kultursenter samtidig som skolens eget behov for gode skoleanlegg blir tilgodesett. Både gjennom dette arbeidet, men også andre overordnede føringer gitt i Reform 97, kom det fram et behov for å rette søkelyset spesielt mot skolens utearealer. Norsk Form tok derfor initiativet til et slikt prosjekt, og søkte Husbanken om midler. Prosjektet ble påbegynt høsten 1999 og skulle i første omgang gå over en to - års periode med avslutning i 2001/ 2002. Det viste seg at dette ikke var tiltrekkelig med tid for å teste ut såpass omfattende og kompliserte prosesser. Det ble derfor besluttet å utvide prosjektperioden med ytterligere et år med avslutning i 2003.

Husbanken har gitt sin støtte til arbeidet, og har bidratt med til sammen 750 000 kroner, dvs. 250 000 kroner pr. år. Av dette har Norsk Form fått kr. 50 000 kroner pr. år til administrasjon. I tillegg har Norsk Form brukt 50 000 kroner pr. år av egne ressurser til organisering med mer. Rammen for prosjektet er derfor totalt 900 000 kroner. Til evalueringsarbeidet ble det avsatt ca. 200 timer fram til midtveisevalueringen i 2001 og noen timer til sluttevalueringen, til sammen ca. 300 timer.

Annichen Hauan i Norsk Form har vært prosjektleder. Institutt for landskapsplanlegging v. Professor Kine Halvorsen Thorén har stått for evalueringsarbeidet.

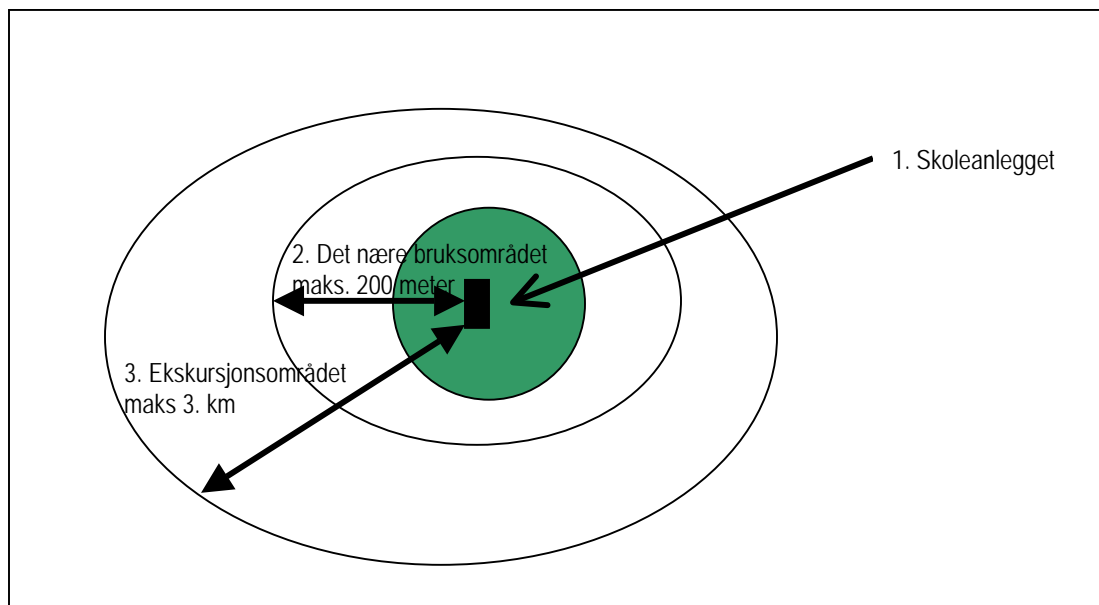
I søknad datert 25.5.1999 til Husbanken beskrev Norsk Form følgende mål for prosjektet:

- Få erfaringer med helhetlig planlegging og utvikling av skolens uteområder slik at de også kan benyttes som nærmiljøanlegg og arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet utenom skoletiden
- Få erfaring med tverretattlig og tverrfaglig samarbeid rundt utvikling av et nytt skoleanlegg
- Få erfaring med hvordan skolens uteområder kan utformes slik at de ivaretar ulike funksjoner og aldersgruppers behov for samvær og aktivitet
- Få erfaring med utvikling av hensiktsmessige driftsformer som kan sikre ønsket bruk og vedlikehold av skoleområdet
- Utvikle ny kunnskap og erfaringer som kan overføres til andre

I en utdyping av målene ble det presisert at dersom skolen i praksis skal fungere som nærmiljøanlegg, må den inngå i en overordnet struktur og forankres i en plan for hele området. Sambruk med alle aktuelle brukere er her et viktig stikkord. En annen viktig presisering var at prosjektet skulle bygge på eksisterende kunnskaper, og at det måtte settes av ressurser for å kartlegge disse.

1.2. Noen definisjoner

I prosjektet brukes "skolens uteområder" om tre typer arealer. Den første typen er de ubebygde arealene på selve skoletomta. Den andre typen er de arealene som skolen er avhengig av i skolens nærhet både i undervisningssammenheng og i pauser. Slike arealer er ofte av stor betydning for byskoler med små utearealer. En tredje type er ekskursjonsarealer som brukes i uteskolesammenheng eller som ekskursjonsområder, helst innenfor gang-/sykkelavstand i nærmiljøet. I rapporten "Skolens utearealer. Om behovet for arealnormer og virkemidler" utgitt av Sosial- og helsedirektoratet i 2003 drøftes det mer inngående hvordan en kan stille krav til de ulike arealkategoriene som skolehverdagen i dag forutsetter. Figuren nedenfor viser de tre områdetypene.

Figur 1 Skolens utearealer og skolens nærmiljø. Eksempler på definisjoner

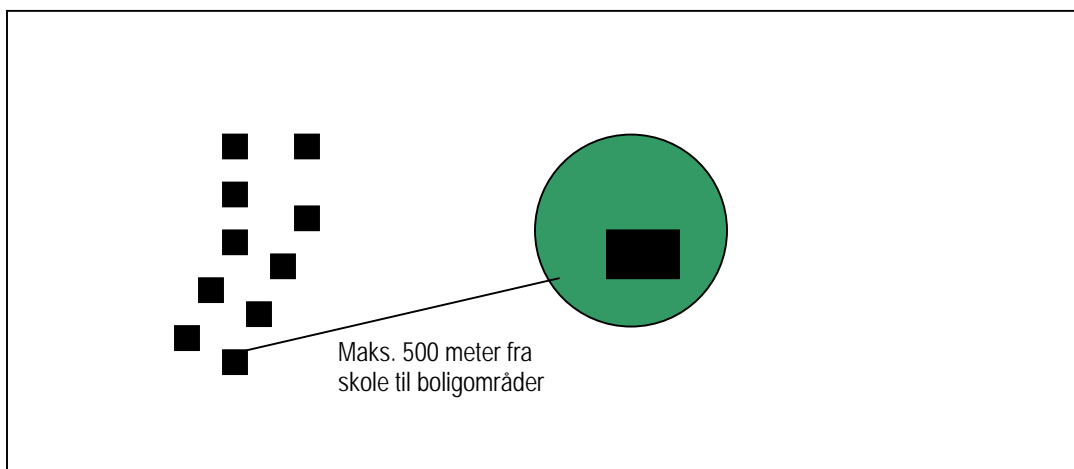
Siktemålet med dette prosjektet har ikke bare vært rettet mot skolens egne utearealbehov. Det har vært like viktig å teste modeller for hvordan skolene kan utvikles som møteplass og aktivitetsområder for hele nærmiljøet samtidig som en tilfredsstillende behøver gode utearealer i hele skolehverdagen. Med dagens mål om økt satsing på fortetting vil skolens utearealer bli en enda viktigere arena enn tidligere som grønne lunger, aktivitets- og samlingsplasser for hele nærmiljøet.

Det forelå i utgangspunktet ingen definisjon av nærmiljøanleggsbegrepet fra Norsk Forms side, og i løpet av prosjektperioden er det avdekket at begrepet ikke var tilstrekkelig definert og operasjonalisert. Et utgangspunkt er det nærmiljøanleggsbegrepet som Kulturdepartementet bruker i forbindelse med den særskilte tilskuddsordningen som finansieres over tippemidlene. Her defineres et nærmiljøanlegg på følgende måte (Kulturdepartementet 2000):

"Nærmiljøanlegg er anlegg eller områder tilrettelagt for egenorganisert fysisk aktivitet, hovedsakelig beliggende i tilknytning til bo - og/eller oppholdsområder. Områdene skal være fritt allment tilgjengelige og beregnet på egenorganisert fysisk aktivitet, primært for

barn og ungdom, men også for lokalbefolkningen for øvrig. Nærmiljøanlegg skal ikke dekke behovet for anlegg til organisert idrettslig aktivitet eller ordinære konkurranser i idrett. Nærmiljøanlegg kan lokaliseres i tilknytning til et skoleanlegg og/eller idrettsanlegg. Ved samlokalisering med idrettsanlegg gjelder som nevnt over, at nærmiljøanlegget skal være for egenorganisert fysisk aktivitet."

Slik det fremgår av definisjonen over, er Kulturdepartementets tilskuddsordning rettet mot tiltak som skal fremme fysisk aktivitet i nærmiljøet. Siden foreliggende prosjekt har et videre siktemål, er det nødvendig å operere med et videre nærmiljøanleggsbegrep. En måte å tilnærme seg nærmiljøanleggstankegangen er derfor å ta utgangspunkt i Plan- og bygningsloven og de Rikspolitiske retningslinjene for barns og unges interesser i planleggingen. Her anbefales det at nærmiljøet skal ha tilgang på en grendelekeplass maksimum 500 meter fra boligen. En slik lekeplass skal gi et variert oppholds- og aktivitetstilbud. Figuren under anskueliggjør dette.

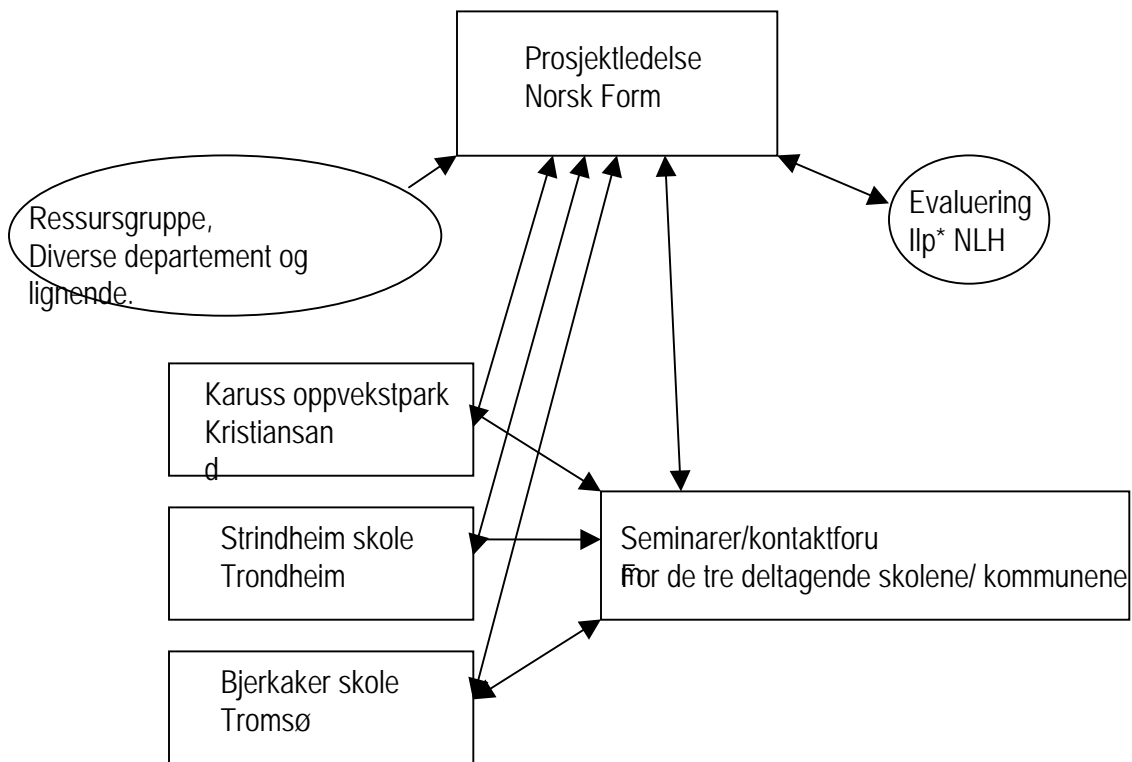
Figur 2 Skoleanlegget som nærmiljøanlegg for hele nærmiljøet. En definisjon

Kort oppsummert innebærer dette følgende syn på hva skolens utearealer i dag er:

1. Skoleanlegget eller skoletomta; skal tilfredsstillere skolens behov i hele skolehverdagen. Dette tilsier et variert uteareal for ulike typer uteopphold og aktiviteter.
2. Skoleanlegget skal dessuten tilfredsstillere nærmiljøets behov for et variert uteareal for ulike typer uteopphold og aktiviteter. Dette anlegget bør ligge maksimum 500 meter fra boligene.
3. "Nærmiljøet som skoleanlegg" tilsier at det finnes oppholds- og ekskursjonsarealer i skolens nærrområder i henholdsvis maksimum 200 meters avstand for pausebruk og lignende og maksimum 3 km avstand for uteskole og ekskursjoner

1.3. Kort om strukturen og opplegget for prosjektet som helhet

Det forelå ikke noen plan for organiseringen fra starten av. I figur 3 er det utarbeidet en oversikt over hvordan prosjektet i praksis har vært organisert.

* ILP = Inst. for landskapsplanlegging

Figur 3 Oversikt over hvordan prosjektet har vært organisert

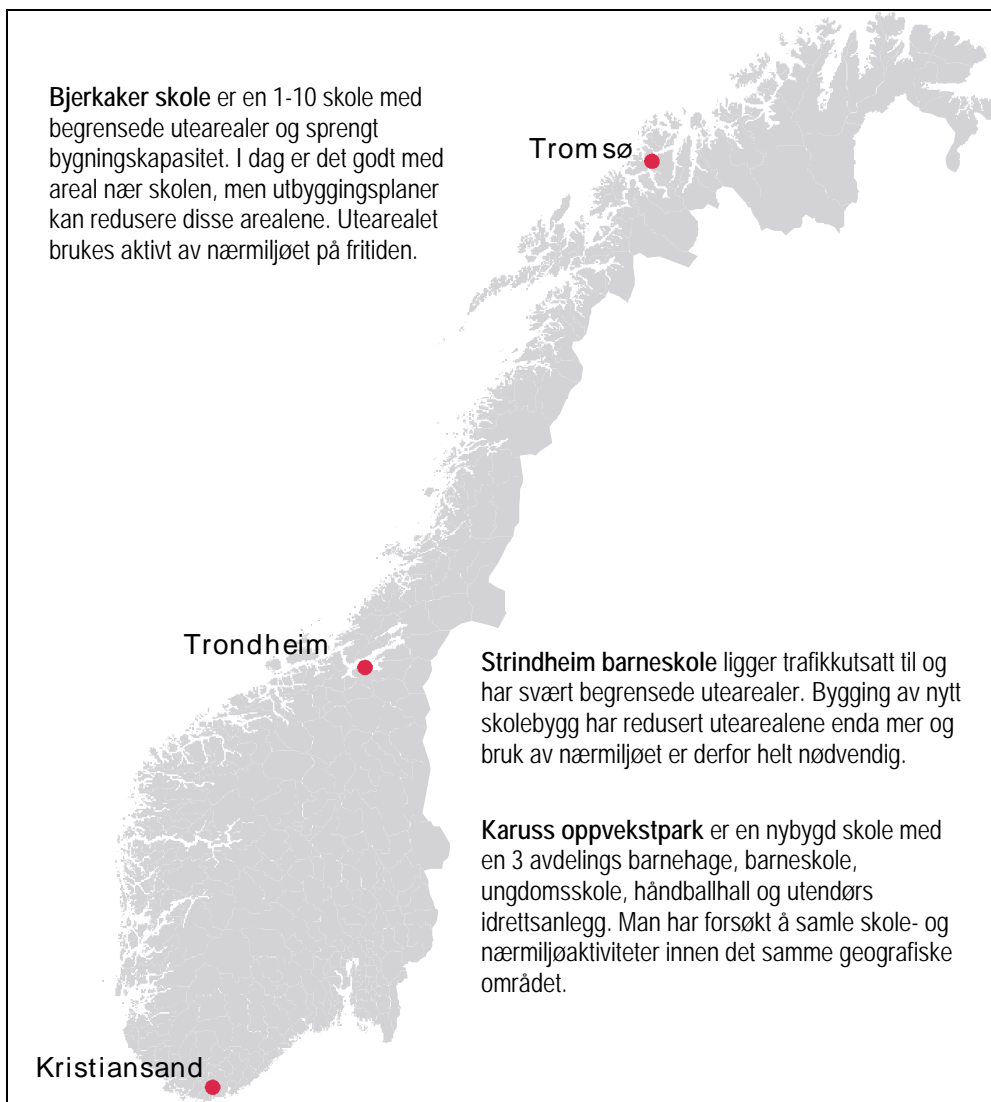
1.4. Hvilke skoler deltok?

Fra Kristiansand deltok Karuss oppvekstpark. Skolen kan på sett og vis stå som eksempel på idealsituasjonen der man forsøker å samle skole- og nærmiljøaktiviteter innen det samme geografiske området. Helt fra starten av er det blitt lagt stor vekt på tverrfaglig og tverretattlig samarbeid. Området gir i dag rom for en 3 avdelings barnehage, barneskole, ungdomsskole, håndballhall og utendørs idrettsanlegg. Mange av elementene var allerede på plass da prosjektet ble påbegynt. Skolen og håndballhallen sto ferdig til bruk ved skolestart i 2002

I Trondheim ble Strindheim barneskole valgt. Trass i svært begrensede utearealer, er skolen under utvidelse. Det har derfor vært helt nødvendig å ta i bruk arealer i nærmiljøet. Per i dag er ikke alle

disse områdene sikret juridisk for skoleformål, selv om prosjektet har bidratt til å belyse denne problemstillingen. Skolen ligger dessuten svært trafikkutsatt til. Situasjon er m.a.o. typisk for hvordan mange norske byskoler har det.

Tromsø valgte Bjerkaker skole på Sør- Tromshalvøya som sitt eksempel. Dette er en 1-9 skole der skolekapasiteten er sprengt, og man har tatt i bruk paviljonger for å møte kapasitetsproblemene. Skolen har i dag godt med areal i umiddelbar nærhet, men disse arealene er ikke en del av "skoletomta" juridisk sett. Naboen, som er lærehøgskolen har bl.a. planer om utvidelser som vil redusere disse arealene. Dersom Bjerkaker skole selv må bygge ut, vil dette også gå på bekostning av utearealene. Problemstillingene har mye til felles med det Strindheim skole i Trondheim sliter med. I tillegg har en med eksemplet Bjerkaker fått erfaringer fra den nordlige landsdelen med mørketid og store snømengder.

Figur 4 Oversikt over kommuner og skoler som har deltatt i prosjektet

1.5. Opplegg for evalueringen

Det ble helt fra starten av besluttet at prosjektet skulle evalueres, og at det skulle være en slags følgeevaluering.¹ Hensikten med dette har vært både å dokumentere prosjektet på en systematisk måte samt undersøke om prosjektet har nådd de målene prosjektledelsen har satt seg. Dette er viktig for Husbanken som finansieringsinstans og for Norsk Form som prosjektledelse. Målene har som referert innledningsvis vært følgende:

1. Få erfaringer med helhetlig planlegging og utvikling av skolens uteområder slik at de også kan benyttes som nærmiljøanlegg og arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet utenom skoletiden
2. Få erfaring med tverretattlig og tverrfaglig samarbeid rundt utvikling av et nytt skoleanlegg
3. Få erfaring med hvordan skolens uteområder kan utformes slik at de ivaretar ulike funksjoner og aldersgruppers behov for samvær og aktivitet
4. Få erfaring med utvikling av hensiktsmessige driftsformer som kan sikre ønsket bruk og vedlikehold av skoleområdet
5. Utvikle ny kunnskap og erfaringer som kan overføres til andre (se over)

Helt fra starten har det også vært en forutsetning at evalueringsopplegget skulle formidles til de tre deltagende skolene slik at evalueringen kunne inngå som en løpende del av skolenes egen arbeidsprosess. I midtveiseevalueringen ble det lagt vekt på å undersøke hvilke mål skolene selv har hatt for arbeidet, hvordan arbeidet ble organisert for å nå målene samt hvordan de har dokumentert det som er gjennomført. Dette var nødvendig for å skape en bedre bevissthet for innholdet i prosjektet samt påvirke til bedre dokumentasjon. Ivaretagelsen av nærmiljøets behov ble også et viktig tema i midtveiseevalueringen. Sluttevalueringen har hatt større fokus på de fem hovedmålene som er nevnt over.

Midtveiseevalueringen var basert på enkle intervjuer og kommentarer fra de lokale representantene samt erfaringer og referater fra felles seminarer/konferanser/studiereiser og tilsendt materiale. Sluttevalueringen er basert på befaringer til alle de tre kommunene og skolene der evalueringsansvarlig besøkte hvert sted i ca. 2 dager. Dette foregikk i september 2003. Følgende intervjuer er gjennomført:

- Ved hver skole: Elever fra ulike klassetrinn, lærere samt representanter fra foreldrenes arbeidsutvalg og nærmiljøet.
- På kommunenivået: Ansatte innen ulike sektorer

Hvert skoleanlegg er dessuten fotografert og befaringer er foretatt i felt sammen med elever. Spørsmål som ble konkret belyst i forbindelse med skolebesøkene har vært følgende:

1. Hva er gjort i felt siden forrige evaluering? Spørsmålet ble belyst i forbindelse med befaringene på skoletomta og gjennom intervjuene.
2. Hvordan ivaretar skoleanlegget utearealbehovene for ulike aldersgrupper? Elevenes syn på utearealene ble belyst gjennom intervjuene og befaringene sammen med dem ute.
3. Skolens og lærernes strategi for å bruke utearealene. Spørsmål i denne forbindelse ble belyst gjennom intervjuene med lærerne.

¹ Dette fremgår av søknaden fra Norsk Form til Husbanken datert 25.05.99.

4. Har skoleanlegget blitt en arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet for hele nærmiljøet? Spørsmålet ble belyst gjennom intervjuer med Foreldrenes arbeidsutvalg og foreninger av ulike slag i nærmiljøet
5. Positive og negative erfaringer med tverrfaglig og tverretattlig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget. Spørsmålet ble belyst gjennom intervjuer både med lærere og ansatte i ulike kommunale sektorer.
6. En sluttoppsummering. Hva kan vi lære av erfaringene fra hver enkelt skole?

2. Erfaringer fra prosjektet sentralt og lokalt

2.1. Norsk Form

Norsk Form har som nevnt innledningsvis hatt prosjektledelsen for prosjektet der de tre skolene, Karuss oppvekstpark i Kristiansand, Strindheim barneskole i Trondheim og Bjerkaker skoler i Tromsø har deltatt. Organiseringen ved den enkelte skole har variert noe, og er nærmere beskrevet i midtveisevalueringen (Thorén 2003). Norsk Form har hatt direkte og løpende kontakt med kontaktpersonene i de tre kommunene/ ved de tre skolene. I forbindelse med gjennomføring av prosjektet er det dessuten arrangert følgende seminarer, konferanser og studieturer:

- Åpningsseminar 25.11.99 i Oslo
- Oppstartmøter i kommunene, 09.02.00 i Kristiansand og 14.02.00 i Tromsø og Trondheim
- Studietur til Danmark, 02.-04.04.01
- Konferanse i Tromsø, 06.-07.06.01
- Konferanse i Trondheim, 07.-08.03.02
- Studietur 02.-04.04.03 til England
- Avslutningskonferanse i Kristiansand 07.-09.10.03

For å følge og bistå gjennomføringen av prosjektet ble det også opprettet en ressursgruppe med representanter fra: NTNU, Institutt for pedagogikk (Per Egil Mjaavatt), NTNU, Kulturdepartementet, Idrettsavdelingen (Janne Corneliussen, Utdannings- og forskningsdepartementet v/Statens utdanningsdirektør i Sør-Trøndelag, Nils Erik Hinsverk) Direktoratet for naturforvaltning (Tove Hellem), NOKU/Karmøy kommune (Inger K. Hellevik), Kommunenes Sentralforbund (Even Falla Lorentzen og senere Kari Anne Osborg), Husbanken (Tore Lange), Institutt for landskapsplanlegging (Kine Halvorsen Thorén, evaluator) og Norsk Form, (Annichen Hauan, prosjektleder)

Ressursgruppen har hatt 6 møter (medregnet siste møte 05.12.03).

Blant annet med utgangspunkt i diskusjoner i ressursgruppen er det tatt følgende initiativ:

- Brev av 18.12.01 til juryen for skolebyggprisen for å en oppvurdering av skolens uterom som kriterium for valg av skoler. Henvendelsen vil bli vurdert ved neste sammensetning av skolebyggprisen.
- Henvendelse til utdanningsdirektørene 10.04.02 med forslag om at skolens uterom føres opp som sak på møte mellom direktørene.
- Henvendelse til storbysamarbeidet v/ Miljøverndepartementet om at skolens uterom tas opp som tema på møte mellom de 6 aktuelle kommunene. Det er også tatt om som et "problem" at Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD) ikke deltar i utvalget. Saken er ikke tatt opp og UFD deltar fortsatt ikke i utvalget.
- Innspill til planutvalget, arbeidet i storbysamarbeidet og i forhold til St.meld. nr 23 (2001 – 2002) Bedre miljø i byer og tettsteder og St.meld.nr. 31 (2002-2003) Storbymeldingen. Skolens uterom er ikke nevnt spesielt i noen av meldingene.
- Brev til statsråd Kristin Clemet om betydningen av skolens uterom generelt og i matematikkundervisningen spesielt. Henvendelsen ble oversendt Læringscenteret (LS) for videre oppfølging.

- Det er søkt midler fra Kultur- og kirkedepartementet og UFD til opprettelse av en idébank om skolens uterom i samarbeid med Det norske hageselskapet og Institutt for landskapsplanlegging. Søknaden er avslått under henvisning til Rådgivningstjenesten for skoleanlegg i regi av LS.

Som del av arbeidet med prosjektet i Norsk Form er det tatt initiativ til å etablere en samarbeidsgruppe med representanter fra Landbrukshøgskolen/Instituttet for landskapsplanlegging, Hageselskapet, NIBR og Høgskolen i Vestfold og NIBR. Det skal arrangeres en nasjonal konferanse om skolens uterom juni 2004. Gruppen har også deltatt i arbeidet med å søke UFD om midler til utarbeidelse av en bok om skolens uterom.

Oppfølging av prosjektet:

Saker som ressursgruppen har forslått at skal følges opp:

- Fordeling av midler fra den statlige låneordningen rammen til skoleanlegg som viser at skolens uterom er lavt prioritert i forhold til andre områder

Forslag til oppfølging fra avslutningskonferansen 08-09.10.03

- Faglig og politisk oppfølging av erfaringene fra prosjektet
Felles politiske initiativ i forbindelse med offentliggjøring av publikasjonen "Skolens utearealer. Om behovet for arealnormer og virkemidler" (Rapport 15-1130) utgitt av Statens råd for fysisk aktivitet, Helsedirektoratet.
- Vedlikehold og drift av fellesanlegg
Også dette prosjektet har avdekket problemene i forhold til drift og vedlikehold av skolens uterom som nærmiljøanlegg. Hva kan gjøres for å få erfaringer med gode og hensiktsmessige driftsmodeller? Det ble vist til Sverige som har kommet frem til gode løsninger på området og til Helsingborg kommune som har ansatt en pedagog innenfor teknisk sektor for å følge opp samarbeidet med skolen i forhold til renhold og drift av uteområdene.
- Brukermedvirkning
I Sverige er brukermedvirkning i forhold til utforming av skoleanleggene sikret i lovs form. Trondheim kommune har vedtatt at ved opparbeidelse av aktivitetsområder ut over 200m² skal ønsker og ideer fra barn og unge i nærmiljøet registreres og vektlegges i bebyggelsesplanen. Er dette et område som kan følges opp på nasjonalt nivå?
- Retningslinjer for fordeling av spillemidler
Det gis ikke lenger midler til "jungelanlegg" og turbasseng. Det ble påpekt at dette er uheldig fordi jungelanleggene brukes av begge kjønn og turbassengene spesielt av jenter. Det ble også påpekt at det er uheldig at det gis midler til renovering av et anlegg etter 10 år, men ikke til drift og vedlikehold.
- Etterprøving
Det er ønskelig at det ble foretatt en etterprøving av de tre prosjektskolene, spesielt med tanke på å få erfaring fra drift og vedlikehold av uteområdene.

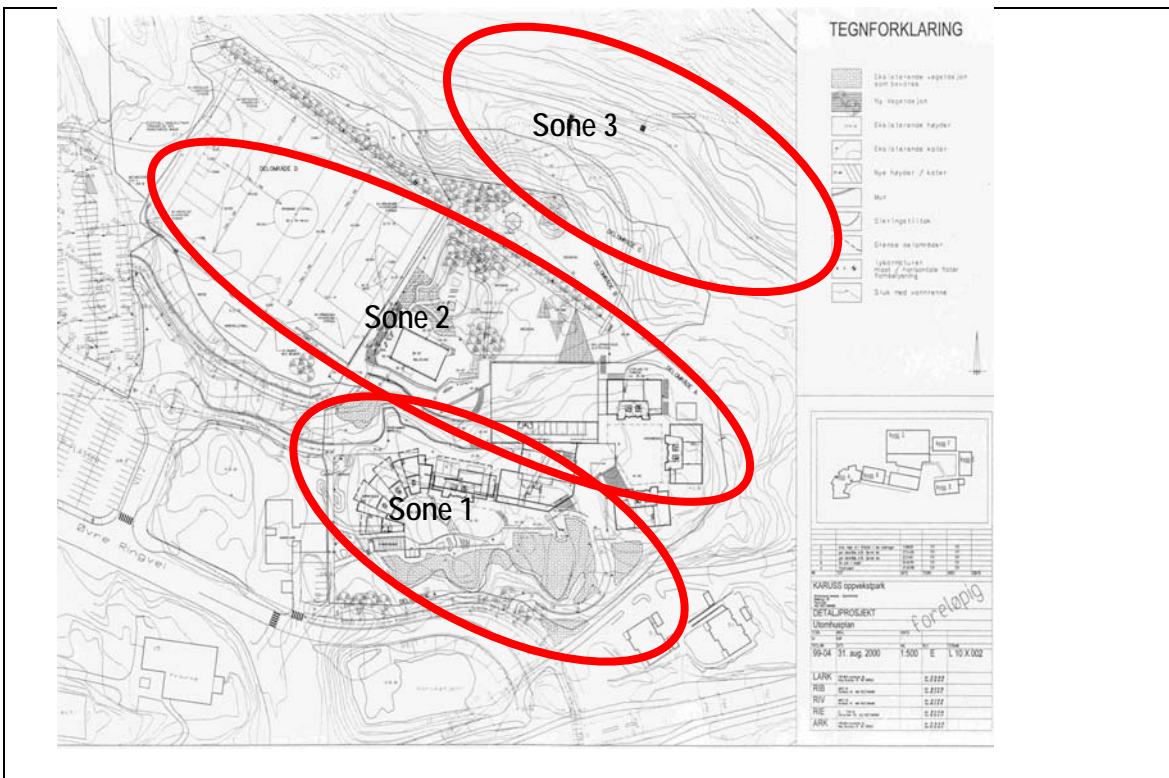
2.2. Erfaringer Karuss skole, Kristiansand

Hva er gjort i felt siden forrige evaluering?

Det viktigste som har skjedd er at skolen er bygget og mesteparten av de planlagte utearealene opparbeidet.

Utearealene rundt Karuss er i realiteten delt i tre soner;

1. de nærmeste arealene rundt skolen der en har prioritert midlene til opparbeiding
2. områdene på nedre platå, nord for skolen
3. naturområdene langs Fiskåbekken opp mot Fiskåvannet

Figur 5. Oversikt over de tre sonene som skoleanlegget kan inndeles i

Selve skoleanlegget inkludert skolebygningen er også delt i tre hovedsoner basert på elevenes hovedtrinn. Utearealene tilknyttet de ulike sonene er tilpasset behovene til de ulike alderstrinnene. Lærernes arbeidsværelser er fordelt ut over skolen og lokalisert nær "egne" elevgrupper.

Av økonomiske årsaker måtte byggekostnadene reduseres. Dette rammet særlig sone 2, de nedre delene av skoletomta nord for skolen, men også en del av detaljeringen nær skolebygningen ser ut til å ha vært skadelidende. Her er bl.a. beplantning utelatt. Utearealene var heller ikke helt ferdig opparbeidet da skolen ble tatt i bruk høsten 2002. Terrengforming og overflatefinishen lot vente på seg ut over høsten, noe som skapte frustrasjoner på skolen.

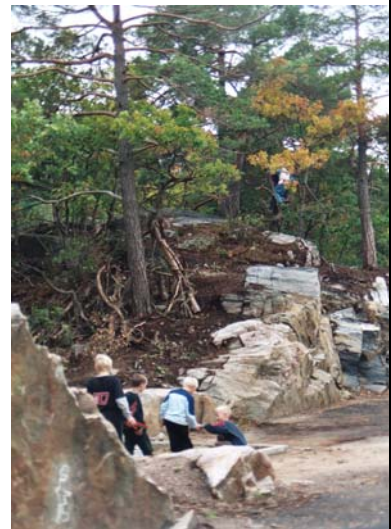
Figur 6. På det nederste nivået er det rikelig med ballarealer og et potensial for videre utvikling og planarbeid

Trass i at tomte til dels er bratt og vanskelig, har man lyktes med å bevare en god del natur både mot hovedadkomsten i sør, på tunet der ungdomsskoleelevene holder til og i ytterkantene mot naturen i nord. Naturbevaring er et tema som ble aksentuert i forbindelse med Norsk forms prosjekt, og bidro til at planene ble endret slik at mest mulig natur kunne bevares. Det ble også lagt restriksjoner på byggeprosessen med inngjerding av de mest verdifulle naturarealene, noe som bl.a. inngikk som krav i anbudsmaterialet. Det ble videre laget klausul i kontrakten om sanksjoner i form av bøter på 25 000 kr pr skadet tre.

Bevart natur et + for Karuss

Men naturen er slitt og trenger skjøtsel

Figur 7. Bevart natur er et stort pluss for Karuss, og noe det ble arbeidet målrettet med i planfasen. Naturen er imidlertid allerede nå slitt og trenger skjøtsel

Skolen er nå inne i bruks- og driftsfasen, og ansvarsforholdene mellom de ulike aktørene involvert i skoleanlegget synes å være avklart. Kristiansand eiendom står som eier av skole og tomt. Idrettsetaten drifter idrettsanleggene ute samt innendørs hall, mens parketaten har hovedansvaret for driften av det som er definert som skolens uteanlegg. Til dette er det avsatt et årlig driftsbeløp på 40.000 kr. Område 2 er fortsatt en "gråson", der ansvar for vedlikehold ikke er avklart.. Skolen selv kan bruke både skole- og idrettsanlegg, og har ansvaret for å vedlikeholdet av lekeapparater i henhold til sikkerhetsforskriften.

Det avsettes årlig en million kroner til investeringer i uteområdene i Kristiansand. Dette har vært gjort over en 5-årsperiode. Midlene er brukt til å utarbeide mulighetsplaner og i et samarbeid med parketaten som delfinansiering til nærmiljøanlegg. Skoleetaten vil nå ha en evaluering av tiltakene for å få et bedre grunnlag for den videre prioritering av midlene. Ett aktuelt tiltak videre er at nye skoler, deriblant Karuss, får midler til å videreutvikle anlegget i samarbeid med lokalmiljøet og elevene.

Hvordan ivaretar skoleanlegget utearealbehovene for ulike aldersgrupper? Elevenes syn på utearealene

I dette kapittelet beskrives bruken av uteområdene basert på en systematisk befaring til de ulike sonene i skoleanlegget sammen med fire elever fra 6.- til 10 klasse, og samtaler med elever i midttimen. Først presenteres synspunkter på de ulike sonene, deretter noen generelle emner som elevene var opptatte av.

Ungdomsskoleelevenes sone

De eldste elevene holder til i uterommet lengst mot øst. Dette er et område på to nivåer der en stor, bred trapp forbinder de ulike nivåene med hverandre. Skolebygningen avgrensner området slik at det skapes et mer intimt atriumlignende uterom. Den bevarte naturen særpreger dette uterommet. Allerede nå er markdekket svært nedslitt, og noen elever har fått beskjed om at de ikke må trække ut i naturområdet fordi de da kan "ødelegge økosystemet". Langs fasadene er det bygget halvtak, men det finnes ikke sittemuligheter her. To benker er plassert ute i naturområdet, og trappene samt en stor polert stein brukes til å sitte på. Ungdomsskoleelevene etterlyser flere sittemuligheter ute. De foretrekker nå å være inne i kantinen /adkomsthallen fordi det der er stoler å sitte på når de ønsker å snakke sammen.

Figur 8. Fra ungdomsskoleelevenes sone, trappene er fine oppholdsarealer, men elevene ønsker flere benker og bord

Sonen til mellomtrinnet og de yngste elevene

De mellomstore og yngste elevene benytter utearealene sør for skolebygningen som danner en skjerm mot nord. På sørsiden avgrensnes det langstrakte arealet av den bevarte kollen som er et viktig lekeareal for barna og en buffer mot hovedatkomstvegen. Generelt er de yngste og mellomstore barna svært aktive brukere av utearealene, og er stort sett over alt innenfor den sonen de er tildelt. De har ikke fått noen begrensninger på bruken av naturen som også her er svært nedslitt.

Figur 9. Fra sonen til mellomtrinnet og de yngste elevene. Arealene brukes intensivt.

Bruken av området på nedre platå

Ballspill er svært populært og mange benytter kunstgressbanen til Idrettsklubben Våg og ballbingen. Årsaken til at bingen er så populær er fordi den er liten og avgrenset slik at ballen ikke går ut. Grusbanen er derimot ikke så mye brukt.

På nedre platå finner vi også den store haugen som består av overskuddsmasser fra utbyggingen. Den er kun tilsådd, og de sørligste arealene bærer preg av intensiv bruk og mye slitasje. Dette kommer av vinterbruken der haugen er blitt et eldorado for aking og andre vinteraktiviteter. I tillegg er området blitt utsatt for mopedgjenger som har hatt til hensikt å ødelegge.

Elevene synes nedre platå er dårlig utnyttet og ønsker seg flere aktiviteter her. Etter planen var det også meningen, men midlene strakk ikke til, noe som rammet denne delen av skoletomta fordi man valgte å prioritere den nærmeste sonen mot bygningene. Veggene på idrettshallen og flatene på utsiden av veggene er planlagt med tanke på å kunne utvikles relativt enkelt til aktivitetsballvegg.

Sonedeling av utearealene etter aldersnivå er positivt

Som nevnt er skolen inndelt i soner knyttet til elevenes alder og klassenivå. De elevene som ble intervjuet er fornøyd med denne ordningen og var vant med den fra tidligere skolegang. De yngre elevene føler seg tryggere uten innblanding fra de eldre, og de eldre synes også det er ok å ha et sted for seg selv, bl.a. uten innblanding fra småsøsken.

Karuss, en skole der elevene kan bevege seg fritt?

Elevene får bevege seg ganske fritt i Karussområdet. Det finnes muntlige retningslinjer for hvor langt av gårde de ulike aldersgruppene får gå. De yngste elevene oppholder seg på arealene nærmest skolen. Elevene på mellomtrinnet får gå ned til grusbanen og ballbingen nord for skolen, mens ungdomsskoleelevene får benytte kunstgressbanen til I.K. Våg. For dem er det ikke angitt noen helt klar grense for aksjonsradius, for eksempel mot naturarealene og områdene langs Fiskåbekken. De får imidlertid ikke lov å gå ned til Vågsbygd senter, noe de svært gjerne vil. Dette er en sak som elevrådet vil arbeide med.

Generelt var de som viste rundt glade for den store graden av frihet de følte at de hadde. Skolen stoler på elevene noe som vises bl.a. ved at det ikke er satt opp gjerde rundt utearealene bortsett

fra på bratte og farlige steder. Friheten er blant annet knyttet til at man ikke bare må holde seg på ett sted. Enkeltelever påtruffet i forbindelse med fotograferingsrunden viser at ikke alle har samme syn på hvor fritt det egentlig er. "De sier det er fritt, men de passer på oss. Det er ikke så fritt som de sier" i følge disse elevene. Lærerne var rundt i buskene og passet på mente noen.

Noen elever savnet dessuten ringeklokka som kan være nyttig for den som har rotet seg litt langt unna skolen. Ringeklokken er imidlertid kuttet ut fordi skolen ikke ønsker en så rigid inndeling av skoledagen.

Store utearealer og mye natur fremmer aktivitet

Elevene fremhever at Karuss skole har store uteområder inkludert nærliggende naturområder og god tilgang på ballarealer/ arealer beregnet for idrettslige aktiviteter. Noen sier at dette er det aller beste med skolen. Dette innbyr til mange aktiviteter, særlig i undervisningen. Her nevner de både uteskole for de minste og opplegget med aldersblandete grupper der de jobber flere dager i strekk med ulike prosjekter.

Elevene savner uteaktiviteter vinterstid

Elevene etterlyser flere vinteraktiviteter. I tillegg til akemuligheter og skiløyper, er skøyteanlegg også en mulighet. Dette vil i tilfelle kreve kunstis fordi klimaet er ustabil med store temperaturskiftninger i Kristiansand. Det skiftende og slapsete vinterklimaet bidrar generelt til at mange elever helst vil være inne på denne årstiden. Stort sett er de da henvist til den store adkomsthallen utenfor kantinen, men her er det kaldt og trekkfullt.

Organiserte tiltak i midttimen blir verdsatt, men tilbudene kan bli flere

Elevene er godt fornøyde med organiseringen rundt midttimen, men ønsker flere aktiviteter. Så langt er idrettshallen og biblioteket åpnet for elevene. Elevrådet har fått ansvaret for bruken av idrettshallen, og der må de bl.a. bestemme hvem som skal benytte hallen og på hvilke dager. Gjennom dette tiltaket aktiviseres også utearealene fordi elevene får lov å ta ut en del utstyr fra idrettshallen. I midttimen får elevene, iallfall 5. – 10. klasse, også lov å bruke biblioteket noe som er høyt verdsatt. På grunn av disse og en del andre tiltak føler eleven at skolen gjør mye for dem, men elever påtruffet i skolegården ønsker seg mer. Hvorfor kan de ikke få høre musikk ute for eksempel?

Arkitekturen på Karuss vekker diskusjon

Bebyggelsens arkitektur påvirker også selvsagt brukernes oppfatning av skoleområdet. Uppfordret har elevene meninger om dette temaet. Noen betegnet det arkitektoniske uttrykket som "stilig", en elev brukte "modernistisk barokk" om bebyggelsen og uttrykte med det at han ikke likte arkitekturen. Fargesettingen har også tydeligvis vært gjenstand for diskusjon. En elev synes skolen er fargerik, og dette er bokstavelig ment. De fargerike fasadene samt fargesetting innendørs inkludert på inventaret blir verdsatt, men alle er ikke enige. "Barnefarger" eller "femifarger" fremkommer også i samtalen ute i skolegården. Engasjement for skolens utseende fremkommer også på andre måter. Tagging er et tema som elever både blant de som var med i intervjuet og ute i skolegården fremholder som negativt. Selve utearealene som form eller arkitektur er det derimot ingen som har spesielle meninger om. Her er det aktivitetsmulighetene som blir fremhevet.

Figur 10. Arkitekturen vekker debatt blant elevene og flere setter pris på den fargerike skolen

Ønsker fremover

Så langt ser det ut til at mange av de gjennomførte tiltakene særlig appellerer til de mellomstore og minste elevene samt elever med stor ballinteresse. For de eldre elevene som ikke sparker fotball, og da især jentene, byr utearealene på lite av interesse. Om vinteren er svært mange i denne aldersgruppa passive. De oppholder seg innendørs og noen drar ned til Vågsbygd senter selv om dette ikke er tillatt. Både gutter og jenter er generelt mer passive vinterstid selv om rektor kan fortelle at den store haugen mot nord var svært populær sist vinter med intensiv bruk til aking og lignende.

Det fremkom mange synspunkter på tiltak som kan forbedre utearealene. Nedenfor presenteres en del tiltak som er aktuelle:

Sandvolleyballbane, slåballbane, sykkeløype, klatrestativ/ klatrevegg med utfordringer for større elever, flere tak mot regn og slaps i tilknytning til aktiviteter, flere benker og bord under de eksiterende halvtakene, basketballkurver og basketballbane med mer plass enn i "bingen", husker (ronser) også for de store elevene. Flere sykkelstativer både ved inngangen til hallen og ved atkomsten på nordsiden

Oppsummering

De intensjonene som har ligget til grunn for utformingen av skoleanlegget med sonedeling, naturbevaring og mange aktivitetstilbud blir verdsatt av elevene. De eldste elevene ønsker seg riktignok flere aktivitetsmuligheter og generelt er det ønsket om flere tilbud vinterstid. Naturområdene er sterkt nedslitt, og tiltak mot markslitasjen er nødvendig. I sone B mangler det meste av opparbeidingen, og her savner elevene flere aktivitetsmuligheter.

Skolens og lærernes strategi for å bruke utearealene

Fra intervjuet med lærerne

I det første året har det ikke vært mulig å arbeide med systematiske planer for utvikling og bruk av skoleanlegget. Det har vært mer enn nok å gjøre med å konsolidere en nytilsatt lærerstab og å få hverdagen til å fungere for elevene. For skolens rektor er imidlertid målet at Karuss også skal være en skole som gjør noe utenfor klasserommene. Dette fremkom bl.a. i ansettelsesprosessen av den nye lærerstaben der det ble lagt vekt på å rekruttere lærere som ønsker å bruke utearealene aktivt i undervisningen

Selv om det ennå ikke foreligger noen samlet strategi og systematiske planer for bruken av utearealene fra skolens side sentralt, er det mange lærere som har tatt utearealene i bruk i undervisningen. Noe er opparbeidet til slike formål bl.a. lavvoer som finnes i naturområdene nær skolen.

De minste elevene har en utedag pr. uke som er knyttet opp mot fag i læreplanen. På mellomstadiet fra 5. – 7. klasse organiseres såkalte aldersblandete grupper der en bruker utearealene aktivt for eksempel i natur- og miljøundervisningen. De noe eldre elevene har også en utegruppe. I ungdomsskolen arrangeres feltdager der en gjennomfører spesielle prosjekter. Nedenfor listes opp eksempler på hvordan utearealene brukes i undervisningen.

1. Kroppsøvfag for eksempel til ballspill, skigåing, skøyter på tjern i skogen, orienteringsløp (det finnes eget O-kart for skolens nærmiljø) og svømmeundervisning i vannene nær ved
2. Natur- og miljøfag, biotoper, studier av livet i vann som for eksempel fisk, salamander
3. Matematikk, kartbruk kombinert med avstandsmåling, tidsbruk, arealstørrelser osv.
4. Trafikkvurderinger

Felles for mange av disse aktivitetene er at de gjennomføres som prosjekter der en kan studere flere ting på en gang. Et eksempel er at elevene lærer å bruke kart, får kunnskap om det faktiske landskapet og dette er igjen kombinert med matematikk. Et annet eksempel er studier av bergarter ved hjelp av litteratur/bibliotekbesøk kombinert med besøk til steinbrudd. Et tredje eksempel er studier av fisk og fiske.

Fra skolens side er det et ønske om å ta utearealene mer systematisk i bruk i undervisningen. I tillegg til de temaene som er nevnt over, vil lærerne også koble faget kunst og håndverk opp mot videreutvikling av utearealene. En kunne for eksempel trekke kunstnere inn i ulike samarbeidsprosjekter med elevene. Bedre muligheter for å bruke områdene vinterstid ble også trukket fram fordi elevene jevnt over er langt mer passive da. Lysløype er et ønske, et område for islegging er et annet. Karuss skole har tre kvarters midttime. Så langt har skolen hatt åpent bibliotek og åpen hall i denne timen, men det er et ønske å organisere flere aktiviteter. Her vil utearealene kunne spille en viktig rolle i fremtiden.

Generelt er det interesse for å få inn enda flere ideer til hvordan skolens utearealer kan brukes i undervisningen. Karuss er av den grunn en av 22 norske skoler plukket ut av Læringscenteret som

er med i Euro Celebrate, et europeisk utviklingsprosjekt. Karuss skole ønsker her å arbeide med å utvikle fag knyttet til IKT, kunst- og håndverk og matematikk inkludert bruk av utearealene.

Oppsummering

Den målrettede lokaliseringen av skolen både i tilknytning til et av Kristiansands grøntdrag og dessuten Vågs idrettsarealer innbyr til mange muligheter for å drive undervisning ute. Dette tilbudet utnyttet i fullt monn av skolens lærere som er aktive brukere av utearealene. Lærerne mangler foreløpig en samlet helhetlig plan for hvordan hvert klassetrinn kan ta utearealene i bruk. Dette vil være et nyttig instrument når det fysiske miljøet skal videreutvikles.

Har skoleanlegget blitt en arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet for hele nærmiljøet?

Kommunens syn på nærmiljøets rolle

I utgangspunktet var utviklingen av Karussområdet et idretts- og nærmiljøprosjekt. Skole var et tema som ble koblet på prosjektet i løpet av den første perioden. Utviklingen av Karussområdet må sees på som en prosess i flere faser når det gjelder nærmiljøets medvirkning. Første fase inkluderer veien fram til reguleringsplan og byggeprosjekt. Andre fase er den vi er inne i nå med den nyåpnede skolen. Her ligger linker til et av grunnlagsdokumentene:

http://web1:8080/doc_inter/6917_Idrett_friluftsplan.pdf

I den første fasen spilte I.K. Våg en sentral rolle som medlemmer av den kommunale plangruppa som bystyret satt ned i 1997 for utvikling av Karussområdet. I dag er også idrettsforeningen en vesentlig aktør i området, og det er stor aktivitet rundt skolen på fritiden knyttet til trening og kamper av ulike slag. Mange barn er med i IK Vågs aktiviteter, og dette bidrar til en tilknytning til skolen også på fritiden.

Det har ellers vært vanskelig å engasjere nærmiljøet aktivt i planarbeidet fordi Karuss ligger mellom to områder med sterk egenidentitet, Midtre Vågsbygd og Slettheia. Området ligger m.a.o. ikke sentralt i noen bydel, men snarere som et sammenbindende ledd mellom Midtre Vågsbygd og Slettheia. Det finnes heller ikke mange velforeninger som en kunne spille på nå i den perioden som er tilbakelagt.

Barnehøringen som ble arrangert i 2000² har derimot vært viktig for detaljplanleggingen av skolen fordi den fikk fram en del aktiviteter elever setter pris på. Den bidro også til at det ble etablert en del flere gangvegf forbindelser basert på fremtidige elevers kartlegging.

Foreløpig har skolen ikke kunnet prioritere arbeidet med å utvikle skolens utearealer sammen med nærmiljøet siden dette er det første året. Dette vil bli en viktig oppgave fremover, i følge rektor som også understreket at foreldrene til elevene er viktige ressurser i utvikling av skolens nærmiljø. Det vil bli lettere å få med dem nå fordi elevene kommer fra de to nevnte bydelene.

² Mer om barnehøringen i den første evalueringsrapporten fra prosjektet (Thorén 2001).

Oppsummering

Siden skolen er så nyetablert har det vært vanskelig å få noe innblikk i hvordan folk i området nå ser på skolens rolle i nærmiljøet etter at den er bygget. Intervjuer med elever tyder på at området er aktivt i bruk både på ettermiddager og helger, og det er særlig de idrettslige aktivitetene som dominerer. Dette er ikke så uventet siden en målrettet har lagt opp til en samlokalisering med IK Vågs anlegg. IK Våg har tydeligvis et aktivt barne- og ungdomsarbeid, noe som sikkert gjør at mange av Karussens elever også kommer til området på fritiden.

I prinsippet er det idrettsforeningen IK Våg som har vært den viktigste nærmiljøfaktoren så langt. De var også en av drivkreftene bak tanken om å utvikle området til nærmiljøformål. Skolen ønsker som nevnt selv å få kontakt med nærmiljøet via foreldrene. Dette kan bidra til at også andre brukergrupper kommer inn. Siden området fortsatt behøver å utvikles videre, vil det være viktig å få med både IK Våg og foreldrene i denne prosessen. Bortsett fra idrettsaktivitetene og tilrettelegging for læring og elevenes skolehverdag, er det så langt ikke tilrettelagt så mye for voksnes behov i nærmiljøet

Positive og negative erfaringer med tverrfaglig og tverretattlig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget

Om prosessen

Som nevnt var utviklingen av Karussområdet innledningsvis et idretts- og nærmiljøprosjekt med utspring i teknisk sektor og idrettsetaten. En plangruppe bestående av kultur/teknisk sektor og IK Våg utarbeidet i 1997rapporten "Utvikling av Karussområdet". Skolen ble etter hvert koblet til dette planarbeidet, og Karuss skole har m.a.o. vokst fram av en tverrfaglig og tverretattlig prosess. I reguleringsfasen og i forbindelse med lokalisering av skolen ble dette tverrfaglige og tverretattlige samarbeidet ført videre med plan- og bygningsetaten, skoleetaten og park- og idrettsetaten som deltagere i prosessen.

I forbindelse med utarbeiding av program for prosjektet og den mer detaljerte planleggingen har tre ulike grupper bidratt til prosjektet; en kommunal prosjektgruppe ledet av Byarkitekten, skolens brukergruppe og en gruppe bestående av andre brukere. For nærmere detaljer vises det til underveisevalueringen fra 2001 (Thorén 2001). I slutfasen av planarbeidet ble det også gjennomført en barnehøring som bidro til en del endringer i planene, bl.a. noen flere atkomster. Samarbeidet med de ulike brukergruppene bidro til mer helhetlig tenkning og forbedrede løsninger. Møtet mellom den byråkratiske kulturen og tradisjonen representert ved kommunen og den frivillige sektor (IK Våg), bød på mange utfordringer underveis. Ettersom prosjektet ble mer og mer avklart og "kulturene" hadde tilnærmet seg hverandre, ble samarbeidet svært konstruktivt og nyttig. Prosjektet var svært komplekst i størrelse og i forhold til aktører. Deltakelsen i Norsk Form prosjektet bidro til ytterligere kompleksitet og det var vanskelig å innpasse praktisk og få tilstrekkelig forståelse for hensikten.

Oppsummering

Kristiansand kommune har lange tradisjoner for tverrfaglige og tverretattlige prosjektgrupper i tilknytning til utbyggingsprosjekter. Karuss skole ser ikke ut til å være noe unntak i så måte. For skolen har dette fått positive følger og bl.a. bidratt til samlokaliseringen med IK Våg og det overordnede grøntdraget. Organiseringen av driften vitner også om at kommunen har et systematisk opplegg for tverrfaglig og tverretattlig samarbeid. utfordringen framover blir å få til en

videreutvikling av området på et tverrfaglig grunnlag samt sørge for en drift som ivaretar intensjonene bak planen

Karuss skole som nærmiljøanlegg for hele lokalsamfunnet. Hva kan vi lære?

Hva har skolen og nærmiljøet fått ut av Norsk Formprosjektet?

Prosjektlederen er mest fornøyd med at de har klart å ta vare på viktige kvaliteter i området, bl.a. natur. Han synes det er lagt et godt grunnlag for å videreutvikle området uten at alt er løst en gang for alle. Anlegget har vært gjennomført ut fra en bevisst funksjonell tenking og uten at all arealbruk er sterkt funksjonsbestemt. Samtidig er han fornøyd med sonedelingen etter aldersgrupper og de funksjonsbestemte elementene dette førte med seg nærmest bygningene.

Problemene er knyttet til økonomien med en samlet ramme for hele prosjektet, noe som har gått ut over tiltak ute. Denne erfaringen har bidratt til at man ved fremtidige skoleprosjekter enten det er nyanlegg eller utvidelser, nå vil kreve utomhusplan i forbindelse med byggesaksbehandlingen. For å få brukstillatelse for anlegget må de godkjente tiltakene i henhold til utomhusplanen være gjennomført.

I forhold til Norsk Form synes han det har vært litt utydelig hvilke forventninger og resultater en egentlig ville fram til. Det har vært vanskelig å forklare andre hva "Skolen som nærmiljøanlegg" egentlig har gått ut på, og det har til tider vært vanskelig å drive et prosjekt i prosjektet. Det er heller ikke alltid forventningene til Husbanken og Norsk Form har passet med skoleprosjektets utvikling og framdrift.

Samtidig har deltagelsen bidratt til nyttig kompetanseheving om problemstillinger knyttet til å utvikle utearealene både for ansatte sentralt i kommunens ulike etater og for den nytilsatte rektoren. Det har også vært inspirerende med studieturene og de felles samlingene der en fikk se mange flotte eksempler. Konkrete innspill både om naturbevaring og medvirkningsopplegg har bidratt positivt til det ferdige resultatet.

Hva kan vi lære av Karuss?

De viktigste å lære av prosessen knyttet til Karuss skole er følgende:

- Planfasen der en sørget for å samordne arealbruken mellom idrett, nærmiljøbehov, skole og den overordnede grønnstrukturen
- Den tverrfaglige og tverretatlige organiseringen av prosessene og oppleggene for medvirkning, bl.a. barnehøringen
- Utformingen av skoleanlegget med vekt på naturbevaring, sonedeling og mange tanker om aktivitetsmuligheter uten at alt er strengt funksjonsbestemt.
- En gjerdefri og åpen skole
- Skolens positive holdning til å utnytte og bruke utearealene som en ressurs
- Det bør finnes et organisatorisk opplegg for skjøtsels- og driftsansvar.

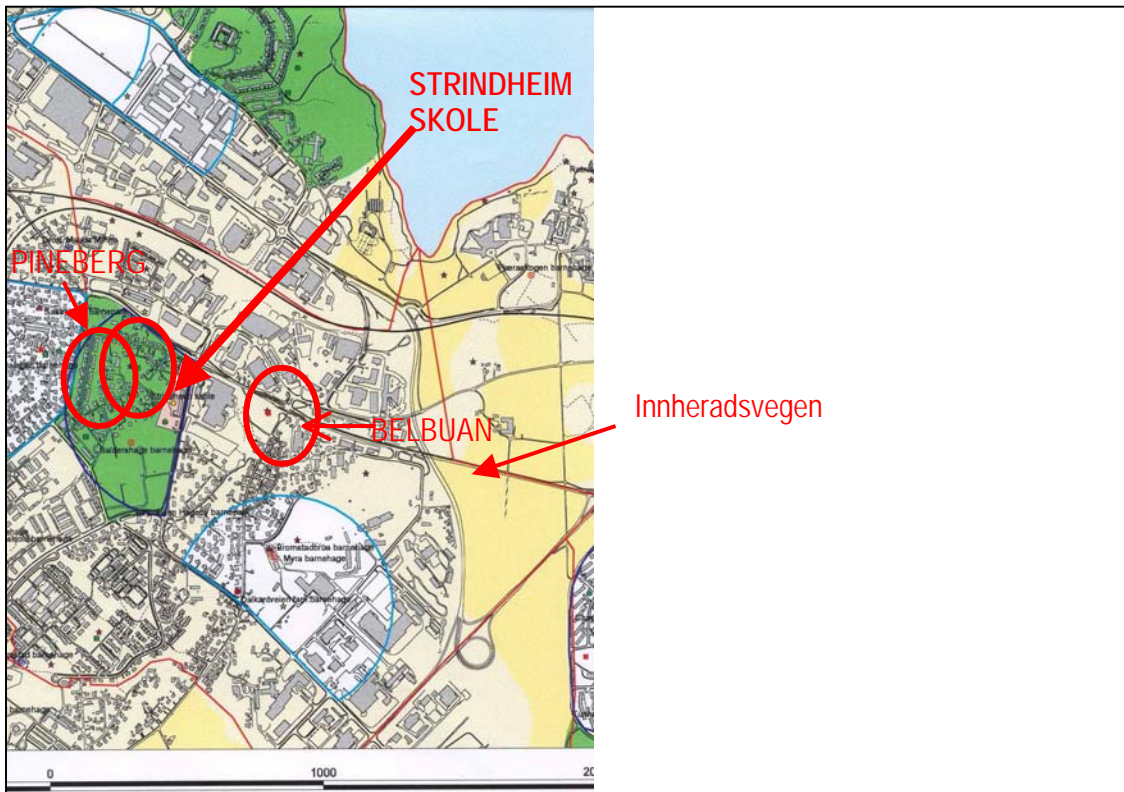
Det bør arbeides videre med følgende:

- Plan for videreutvikling av utearealene der en bør trekke inn FAU og IK Våg for å se på samarbeidsmuligheter. Det er viktig at ikke skolen blir overlatt til seg selv i disse planprosessene, men at ansvaret tillegges de i kommunen som er profesjonelle på utvikling av grøntområder og som kan analysere driftskonsekvenser av tiltak.
- Plan for skjøtsel og drift av anlegget ute. Hva skal gjøres til ulike tider av året? Hvem har ansvar for hva? Kan noe av driften inngå i det pedagogiske arbeidet?
- Samordnet pedagogisk plan for bruk av utearealene på ulike klassetrinn, gjerne koblet opp mot en utearealgruppe blant lærerne

2.3. Erfaringer fra Strindheim skole, Trondheim

Hva er gjort i felt siden forrige evaluering?

Planene for Strindheim skole er endelig vedtatt, og utbyggingen er nettopp påbegynt. Dette betyr at skolen vil befinne seg i en midlertidig situasjon fra nå av og ca. et år fram i tid. Det er bare 6. og 7. klasse som er igjen innenfor Strindheim skoles arealer i byggefasen. De har tilhold i paviljonger, og har byggeplassen tilknyttet den nye skolen som nærmeste nabo. Leke- og uteoppholdsarealene i byggefasen for denne gruppa finnes primært i vegetasjonsområder som skal bevares i den nordvestlige delen av tomta. I de lange pausene benyttes også friområdet Pineberg som ligger nordøst for skolen noen hundre meter unna. De resterende klassene har også midlertidig tilhold, men er blitt flyttet noen minutter unna til Persaune leir hvor det er tilrettelagt med enkle, provisoriske utearealer.

Figur 11. Kartet viser de områdene som Strindheim skole har arbeidet med i prosjektperioden

I forbindelse med Norsk Forms prosjekt, Skolen som nærmiljøanlegg, har man i prinsippet arbeidet med følgende områder av betydning for Strindheim skole og som vil omtales i det etterfølgende:

1. Selve skoletomta og planer for disse arealene
2. Friområdet på Pineberg
3. Områder som skolen bruker på Nidar fabrikkers tomt kalt Belbuan

Planer for skoletomta

Det har vært en lang prosess å komme fram til den løsningen for skoletomta som i dag er vedtatt. Hovedårsaken til dette har vært antikvariske verdier tilknyttet bygninger som befant seg på tomten og som vernemyndighetene i utgangspunktet ikke ønsket å rive. Dette spørsmålet er nå avklart og bygningene er under riving. Takket være denne løsningen har en fått til et rektangulært og samlet uteareal mot vest. Figuren under gir en oversikt over hoveddisponeringen av arealet.

Bygningskroppen omfavner utearealet og beskytter det mot den trafikkerte Bromstadvegen med sine 11000 ÅDT. Fløyer helt i nord og sør gir også skjerm til utearealene og bidrar til at området inndeles i mindre rom. Dette er ytterligere styrket ved at området er trappet på 3 hovednivåer som følge av at bygningsvolumene også er trappet tilsvarende. Mot nordvest avgrenses skolegården av det forannevnte vegetasjonskledte området som har en fin og variert trebestand.

Figur 12. Perspektivskissen utarbeidet av Arkiplan som er arkitekt for selve skolen, viser hoveddisponeringen av tomten

All innkjøring og parkering er organisert mot nord, og er helt atskilt fra uteoppholdsfunksjonene.

Det er utarbeidet en utomhusplan av landskapsarkitektene hos Fjellanger Widerøe avd. Plan i M 1: 500 som viser hoveddisponeringen av utearealene samt den overordnede terrengformingen. Det er meningen at denne planen nå skal videreutvikles mer i detalj. Formålet så langt har vært å få en oversikt over lokaliseringen av de viktigste aktivitetene av hensyn til røropplegg og grunnarbeider/fundamentering. I neste fase er det meningen å utarbeide en mer detaljert utomhusplan.

Som nevnt er utearealet trappet og fordelt på tre hovednivåer. På det øverste nivået mot sør er det planlagt en stille sone bak bygningen. Mot vest på samme nivå er det innpasset en såkalt ballbinge. En skråning kombinert med trapp tar opp terrengfallet ned mot "skolegården", en større åpen plass for ulike aktiviteter og store arrangementer. I enden av denne plassen mot nord trappes terrenget videre til en overgangssone med fugleredehuske og benker/bord. Dette arealet ligger rett ut for klasserommene til Regnbuen som er skolens avdeling for multifunksjonshemmede barn. Det arbeides spesielt med tilpasning av skolegården for multifunksjonshemmede. På det nederste nivået er det planlagt en mer stille uteoppholdssone i tilknytning til klasserommene for de minste barna. Her finnes bl.a. benker, bord og en stor sandkasse. I tilknytning til områdene med eksisterende trevegetasjon i nordvest er det allerede innpasset et nytt lekeapparat/allaktivitetsapparat, og en ser for seg muligheten for å få til flere aktivitetsmuligheter på denne delen av tomta. Det er ikke planlagt noe gjerde rundt skolen bortsett fra mot farlige områder og tilgrensende hager.

Figur 13. Det er lagt stor vekt på å bevare så mye som mulig av eksisterende vegetasjon i byggefasen

Hva er gjort i friområdet Pineberg

Friområdet på Pineberg er en viktig del av Strindheim skoles uteareal selv om skoletomta og friområdet ikke har direkte tilknytning til hverandre.

Figur 14. Fjellanger Widerøes plan for Pinebergområdet er i hovedsak fulgt opp. Området har fått langt bedre atkomst. Den sumpige ballbanen er drenert, det bratte terrenget er omformet og inkluderer en sti for terrengsykling

I utgangspunktet var det planlagt og søkt om nærmiljøanleggsmidler for å utbedre ballbanen som lå sør på skoletomta. Siden dette arealet nå er brukt til utbygging, ble midlene overført til Pineberg slik at dette området kunne settes i stand for å tilfredsstille skolens og nærmiljøets behov på en bedre måte. Planene er utarbeidet av landskapsarkitektene hos Fjellanger Widerøe Plan og bearbejdet videre av Avdeling Idrett, park og skog i Trondheim bydrift som behandler søknader om spillemidler/ nærmiljøanleggsmidler og som dessuten har driftsansvar for friområdene

De flate partiene ble drenert sommeren 2003, og det bratte terrenget mot vest er omformet noe for å få til et enda mer spennende område for skilek. En sti beregnet for terrengsykling og lignende omkranser hele friområdet. Det er også planlagt benker og bord, og noe vegetasjon er allerede plantet. Mot nord skal det opparbeides muligheter for basketball.

Belbuanområdet og framtidige planer

Strindheim skole fikk en avtale med Nidar fabrikk i 2000 om bruken av Belbuan, noe det ble oppfordret til i forbindelse med Norsk Form prosjektet. Området som ligger øst for skolen i ca. fem minutters gangavstand, har en svært variert og spennende naturlig vegetasjon. Ytterligere variasjon er tilført området fordi det i sin tid lå en planteskole der. Her har skolen etablert en bål plass med sittemuligheter samt et par gapahuker. Det er ønskelig å tilrettelegge området ytterlig for såkalt naturlek. Det er søkt foreldrerådet og Baldershage barnehage om midler.

Naturlekeplanen er et samarbeidsprosjekt mellom barnehagen i nærmiljøet og Strindheim skole. Det er også søkt kommunen om midler til gjerde.

Figur 15. Fra Belbuan, det andre området utenfor skoleanlegget som er av stor betydning for skolens aktiviteter

Hvordan vil skoleanlegget ivareta ulike funksjoner og utearealbehovene for ulike aldersgrupper?

Hva synes elevene? Positive og negative erfaringer, ønsker for fremtiden

Av praktiske grunner ble 6. klassinger som for tiden befinner seg på Strindheim skole i byggefasen invitert til å si sin mening om hvilket gjennomslag de synes de har fått for egne ideer i planfasen. Intervjuet er basert på en samtale med 9 elever, hvorav 4 gutter og 5 jenter, fra 6. klasse ved Strindheim skole.

I medvirkningsprosessene som har foregått har elevene hatt mange ønsker, og det de fokuserer på er å kunne utføre ulike aktiviteter. De har også ønsket seg helt konkrete lekepappreter av ulike slag. I tabellen nedenfor gis en oversikt over de ulike ønskene og hvilke gjennomslag elevene synes de har fått.

Tabell 1. En sammenligning av elevens ønsker for uteområdet med hva som er innpasset i planen

Ønsker	Hva er innpasset i planene	Synspunkter fra elevene
Sommeraktiviteter		
Svømmebasseng		
Jungel		
Taubanehuske		
Fugleredehuske	X	En av jentene synes denne var plassert dumt fordi den reduserte den store åpne plassen som hun verdsetter høyt.
Fotballbane med kunstgress	X	De frykter at ballbingen blir for liten, og for vinterbruk ville det være fint om banen ble oppvarmet.
Områder for basketball/håndball	X	Det er viktig at basketballkurvene kommer i ulike høyder
En stor åpen plass for taustrikkhopping og lignende.	X	Det er særlig jentene som ønsker seg en stor og åpen plass. Den kunne gjerne vært større enn det planen viser. Se over.
Klatrestativ	X	Stativet er nytt og svært populært. Hele klassen kan være der på en gang. De bruker det både for å sitte og prate og til fysisk aktivitet av ulike slag. De ønsker seg nett over stativet.
Turn- balansemuligheter		
Skråninger og hauger	X	De er glade for at det er innpasset skråninger og hauger.
Naturområder og vegetasjon	X	Som 6. klassinger klatrer de ikke så mye i trærne, men de kunne huske at de lekte ekorn da de var mindre og at de vegetasjonskledte områdene var populære. Når det gjelder nyplantinger så ønsker de seg frukttrær og bærbusker
Benker og bord	X	SFO bruker benker og bord mye, bl.a. når de spiser og når de tegner og lignende ute.
Vinteraktiviteter		
Skiløype		Det ble uttrykt ønske om skiløype, noe som krever en vinterplan for området
Hauger til å ake i	X	Her ønsker de seg en vinterplan/brøyteplan slik at snøen blir lagt der det er mest interessant å ake
Et område som kan islegges		

Oppsummering

Som tabellen viser ser det ut til at elevene har fått gjennomslag for mange av ønskene sine dersom disse 9 elevene er representative for hele skolen. Elevene har i prinsippet fått være med på diverse medvirkningsprosesser inkludert en studietur til Skudesneshavn og det skoleanlegget som Asbjørn Flemmen har stått bak der. I følge rektor har det vært vanskelig å forsvare elevmedvirkning i de senere årene fordi planprosessen ble så langdryg. For elever er det viktig at det skjer noe synlig raskt. Det er derfor av særlig betydning nå at elevene blir trukket inn i detaljplanfasen som er på trappene. Deres ønsker om at området må planlegges også for vinterbruk er verdt å merke seg.

Skolens og lærernes strategi for å bruke utearealene

Skolens bruk av nærmiljøet

Lærerne som ble intervjuet representerte ulike fag og ulike klassetrinn inkludert SFO og Regnbuen som er skolens avdeling for multifunksjonshemmede elever. Skolens verneombud og

ergoterapeuten i Sentrum bydel var også til stede. Så vel skolens bruk av selve skoletomta som bruken av nærmiljøet ble drøftet.

Tabell 2. Oversikt over de viktigste områdene i nærmiljøet som brukes pedagogisk

Område	Eksempler på pedagogisk bruk eller annen bruk	Diverse kommentarer fra lærerne
Pineberg	Området brukes daglig både til kroppsøving, i uteskole og i elevenes pauser	
Belbuan	Småskolen: Matematikk, frilek Mellomtrinnet: Natur- og miljølære, kroppsøving Regnbuen	Dette området ble tatt i bruk da L 97 ble innført. Området brukes til uteskole. Det er viktig å ha et mål med bruken. Kan også brukes av Regnbuen grunnet god tilgjengelighet. Nærheten til Innheradsvegen er et minus ved området, og om høsten er det lite attraktivt grunnet asfaltsstøv
Fjæra/ strandsonen	Brukes av skolen og SFO til turer bålbrekking, overnattingsturer, lek, biologiundervisning, kroppsøving, med mer.	Området er svært variert og består av flere bukter bl.a. Ringvebukta, Leangbukta og Rotvollfjæra. Ringve musikkhistoriske museum og botaniske hage er også mye benyttet.
Kuhaugen	Brukes mye til ballspill fordi det finnes store åpne flater.	
Leangen idrettspark	Brukes i kroppsøving	Området har diverse ballarealer samt ishall og utendørs skøytebane. Det er derfor ikke nødvendig med islegging av områder inne på Strindheim skoles tomt
St. Hanshaugen		
Dronning Maudparken	Her er det laget et opplegg for naturlek	Friluftslivsretningen tilknyttet førskolelærerutdannelsen holder til rett ved dette arealet og har utarbeidet et opplegg for naturlek her.
Estenstadmarka	Kroppsøving, friluftsliv	De eldste elevene sykler hit trafiksikkert på ½ time.

Reduserte budsjetter og liten skolegård har ført til at skolen er blitt "presset" til å bruke nærmiljøet langt mer kreativt og i stadig større avstand fra skolen enn tidligere. Nye og interessante områder for undervisningen er dermed tatt i bruk, og innføringen av L 97 har vært en viktig motor. I tabellen foran er det listet opp viktige bruksarealer for skolen i nærmiljøet. Det er uklart om alle de nevnte arealene er sikret som friområder eller lignende. Hvor trafiksikker atkomst det er til alle arealene kom heller ikke klart fram.

Pedagogisk og annen bruk av selve skoletomta

Flere av lærerne var opptatt av at en ikke måtte overlesse utearealet med ferdiglagde apparater. Det er viktigere å utvikle områder som gir utfordringer, små steder der elevene kan gjemme seg, områder der elevene kan få være i ro, muligheter for å utforske og områder for fysisk aktivitet. Når det gjelder Regnbuens behov er tilgjengelighet generelt viktig. Områder som kan islegges om vinteren var læreren ikke så opptatt av fordi dette ivaretas på Leangen idrettsanlegg. Det er for øvrig utarbeidet et opplegg for utendørs matematikkundervisning som ble presentert da Norsk Form prosjektet hadde samling i Trondheim. (Strindheim skole februar 2002).

Figur 16. Fra utendørs undervisning i matematikk ved Strindheim skole

Tabell 3. Oversikt over lærernes ønsker og hva planen så langt ivaretar.

Ønsker fra lærerne	Ivaretas av planen?	Kommentarer
Sommerbruk		
Stort lekeapparat	X	Er allerede bygget og fungerer bra
Ballbinge	X	De er fornøyde med at det er blitt plass til en ballbinge på selve skoletomta, og nevner at arkitektene ikke var så glade for plasseringen foran en av hovedinngangene.
Basketball håndball	X	Lærerne presiserer behovet for små ballvegger med basketkurver i ulike høyder. Dette er særlig viktig for Regnbuen.
Husker	X	Det er viktig at fugleredehusken blir stor nok for Regnbuens behov, enten for tre barn, eller en voksen og et barn og får et godt underlag.
60 meters areal og hoppegrop		Dette kan innpasses langs gangvegen sør for prestegården
Sandarealer	X	De er fornøyde med formen på det planlagte sandarealet som ikke er stramt avgrenset, men de stilte spørsmål til om det er tilstrekkelig med sandarealer på skoletomta i planen. Regnbuen ønsker sandbasseng som er opphevet
Områder for dyrking	X	Ønsker slike arealer i den rolige sonen sør på tomta. Skolen arbeider med dette i forbindelse med detaljplanen for skoletomta.
Rolige soner for opphold	X	Den rolige sonen sør på tomta der bl.a. litt eldre elever kan få være i fred er et bra grep. Generelt behøves stille soner der elevene kan sitte/ være i fred. Regnbuen ønsker levegg mot nord tilknyttet benker/bord ved fugleredehusken.
Kjempevindharpe		Dette er et ønske fra Regnbuen
Vinterbruk		
Blinker for snøballkasting		
Plan for plassering av snøen		Det er viktig å gjøre området enda mer interessant for aking/ skliing.
Belysning	X	Dette har skolen arbeidet mye med, og er godt ivare tatt i planen.

Oppsummering

Det ser i stor grad ut til at lærernes ønsker er ivarettatt i planen for utearealet så langt. Lærerne har deltatt aktivt i medvirkningsprosessen, men alle var ikke like godt informert om Norsk Forms prosjekt. Dette kan ha sammenheng med at skolens ildsjel når det gjelder utearealer sluttet for noen år siden. I følge rektor hadde skolen avsatt 4 timer pr. uke til denne læreren i den første perioden av prosjektet, og vedkommende gjorde en meget bra jobb. Han kartla ønsker og behov. En gruppe arbeidet bl.a. med pedagogikk ute, noe som bl.a. førte fram til en søknad midler til ballbane samt tiltak og avtaler for Belbuan. Den ansvarlige læreren sluttet for noen år siden akkurat da prosjektet tok en annen veg, og ingen andre har overtatt dette ansvaret. Lærerne har derfor i følge rektor mistet tråden i hva som har skjedd. Dette har også sammenheng med at prosjektet gikk inn i en "hvilefase" før endelig planlegging av byggene. Et råd for det fremtidige arbeidet kan være å gjeninnføre en slik funksjon/ gruppe med spesielt ansvar for uteområdene. Det er spesielt viktig å få inn synspunkter på det nåværende tidspunktet fra lærernes side i forbindelse med detaljutformingen av skoleanlegget.

Universell utforming er et sentralt tema på detaljnivå der små detaljer kan få store negative konsekvenser. Ideer som kom fram fra de ansvarlige for Regnbuen bl.a. til detaljutforming rundt fugleredehusken/utebord bør følges opp og vil kunne bidra positivt for alle som skal bruke utearealet.

Det er interessant å konstatere at lærerne ikke så på det begrensede utearealet som et problem, men at dette hadde bidratt til langt mer kreativ bruk av nærmiljøet. Siden skolen ikke har ringeklokke eller et fast timeplanskjema der alle elever er ute samtidig, kan det være at størrelsen på selve skoletomta ikke byr på for store problemer. Det finnes imidlertid ingen nedskrevet samlet pedagogisk strategi for hvilke områder skolen ønsker å bruke ute på ulike klassetrinn, selv om det finnes en samlet plan for skiaktivitet. Ut over dette er det samlet stoff om hvordan lærerne kan bruke utearealene pedagogisk i Uteskolepermen og noe som kalles Grønn perm. En mer samlet pedagogisk strategi for hvilke arealer som skolen behøver, kan bli viktig på sikt siden tomta nå er ytterligere redusert. Ved hjelp av en slik plan synliggjøres skolens behov tydeligere både overfor alliansepartnere i nærmiljøet og overfor planmyndighetene i kommunen..

Kan skoleanlegget bli en arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet for hele nærmiljøet?

I dette intervjuet deltok representanter for: Foreldrenes arbeidsutvalg (FAU) og Enhetsstyret ved skolen, en hurtigarbeidende komité i regi av FAU for detaljplanfasen, Baldershage velforening (boligområdet sør for skolen), naboer til Pinebergområdet, Strindheim idrettslag, Strindheim skoles musikkorps og Rønningen kvinne- og familielag. Dette viser bredden i det nærmiljøengasjementet som har vært knyttet til utviklingen av Strindheim skole. Mange av disse aktørene var i gang lenge før Norsk Forms prosjekt ble igangsatt.

Følgende emner ble drøftet i løpet av intervjuet:

1. Trafikkspørsmål og atkomster til området. Det har vært arbeidet mye med å sikre gangatkomster til
1. Skoletomta. Tiltak og framtidig drift

2. Pineberg friområde. Synspunkter på prosessen og gjennomførte tiltak
3. Belbuan, Synspunkter på området

Trafikkspørsmål og atkomster til området

FAU har arbeidet i mange år med trafikksikring rundt skolen og langs skolevegene. De tilstedeværende var svært engasjert i hvordan parkering og tilkjøring til skolen vil bli ordnet inkludert sykkelparkering. De var også opptatt av gangvegtrafikken og mulighetene for nærmiljøet å nå Strindheim skole på en trygg måte.

Planen for skolen legger opp til at parkering og atkomst med bil skal skje i den nordlige delen av området. De tilstedeværende var glade for denne ordningen, og ønsket prinsipielt at det ikke legges opp til flere atkomster. Gangvegen langs prestegårdshagens sørside bør stenges og gjøres smalere for å unngå parkering og bidra til at skoletomta blir mer brukbar til lek, sykling, skating og lignende. De tilstedeværende var opptatt av at det blir nok sykkelparkeringsplasser i tilknytning til de ulike hovedatkomstsonene. Antagelig er det som er foreslått tilstrekkelig siden bare 7. klasse får lov å sykle til skolen.

For de tilstedeværende er det viktig at en i detaljplanfasen analyserer hovedgangvegtraseene inn mot og gjennom skoleområdet. Trafikken langs Bromstadvegen har vært et viktig arbeidsfelt for flere av de tilstedeværende organisasjonene. Veggen er en gjennomfartsåre og vil også i fremtiden ha ÅDT på 11 000. FAU har derfor både arbeidet med fartsreducerende tiltak, bl.a. å få redusert hastigheten til 40 km pr. time. Undergangen som er planlagt inn mot skolen har også vært en arbeidskrevende sak for FAU. Det kom derfor fram bekymring mot å flytte undergangen under Bromstadvegen fordi den var plassert etter grundige studier av de fysiske forholdene, og hard kamp for å få til bevilgningen. Det var engstelse for at flytting nå kan bidra til at midlene forsvinner. I følge de som var til stede var det overordnet å få en god gangvegforbindelse her selv om dette kan gå noe på bekostning av den rolige sonen i sør.

Det har vært visse konflikter grunnet gjennomgang gjennom Baldershage velforening som representerer boligområdet sør for skolen. De ønsker ikke at det legges opp til noen hovedatkomster tilknyttet dette borettslaget selv om det i dag går en gangveg tvers gjennom området og ned til skolen.

Skoletomta. Tiltak og framtidig drift

Nærmiljørepresentantene var mest opptatt av trafikksikkerhet og trygge atkomster til skoleanlegget. De drøftet også hvordan de kunne bidra til at skolen ikke ble ødelagt av tagging og forsøpling når den en gang er ferdig bygget.

Pineberg friområde. Synspunkter på prosessen og gjennomførte tiltak. Skolen arrangerte et møte for å få nærmiljøets syn på hva som burde gjøres med Pinebergområdet. En av de tilstedeværende naboene synes ikke det ble tatt hensyn til det som kom fram her. Det ble stilt spørsmål ved om terrengendringene vil bidra til mer spennende skilek samt til om banen for terrengsykling vil brukes fordi den etter hennes syn er for bratt. Avslutningen ned mot ballbanen ble av flere ansett som farlig. Her ønsker de seg bedre utforming av terrenget. De var imidlertid godt fornøyd med at selve banen er drenert, noe som allerede nå har gjort den mer brukbar. Generelt ble kommunens prosess tilknyttet utviklingen av Pinebergområdet som rotete. Det var vanskelig å få oversikt over hvem som hadde hovedansvaret og hvem de skulle henvende seg til. Noen ting synes de også ble

løst for mye ad hoc, for eksempel flytting av en lysmast, noe som burde ha vært med i en mer overordnet plan fra starten av.

Belbuan, Synspunkter på området

Nærmiljørepresentantene hadde ikke så mange synspunkter på Belbuan. Området brukes en del av barnehagen og av beboere i nærheten. Det er et ønske å få opp et gjerde mot Innheradsvegen.

Oppsummering

For nærmiljøet tilknyttet Strindheim skole ser det ut til at trafikksikre atkomster og gode gangvegtraseer på rett plass er et overordnet ønske. Skal Strindheim skole bli et anlegg for hele nærmiljøet, er det derfor viktig å lytte til hva representantene fra nærmiljøet sier om trafikksikring. De har nedlagt et stort arbeid til skolens beste og har mye kunnskap om temaet. I denne forbindelsen er det også viktig at en ikke belaster private eiendommer med denne typen offentlig ansvar. Gangvegen som er anlagt gjennom Baldershageområdet er et eksempel på bebyggelsesplanlegging som ikke har klart å skille godt nok mellom det halvprivate og det offentlige. Dermed blir det lett duket for konflikter som rammer brukere som ikke kan se i terrenget hvor eiendomsgrensene går. Dette er en konflikt som burde ha vært avdekket i reguleringsplanprosessen for boligområdet.

Andre tiltak av nærmiljøkarakter i forbindelse med Strindheimseksemplet er friområdet på Pineberg. Her er det fra skolens side tatt et rosverdig initiativ fra skolens side for å få inn nærmiljøets synspunkter og ønsker for området. Representantene for nærmiljøet hadde tydeligvis ikke oppfattet at henvendelser og kontakt om området skulle gå gjennom rektor. Det oppsto derfor noen mindre uklarheter i forbindelse med prosessen av den grunn.

Skolen bør også merke seg at de kan få viktige alliansepartnere i nærmiljøet når anlegget er ferdig bygget. Her ønsker flere av organisasjonene å arbeide med holdningsskapende arbeid for å hindre forsøpling, tagging og hærverk. Skolen selv må imidlertid ta initiativ overfor nærmiljøet dersom det blir behov for å slåss for Belbuanområdet i fremtiden. Så langt var ikke engasjementet og forståelsen for betydningen av dette området så stort blant de som deltok i intervjuet.

Positive og negative erfaringer med tverrfaglig og tverretatlig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget

Om kommunens arbeid med Strindheim skole

De viktigste kommunale aktørene som har arbeidet med utviklingen av Strindheim skole har i den tiden Norsk Forms prosjekt har pågått har vært Barnerepresentanten i Trondheim kommune som har sitt daglige virke som rådgiver i skoleetaten i forbindelse med planleggings- og finansieringssaker i tilknytning til trafikk- og skoleutbygging. Trondheim eiendom som har ansvaret for utbyggingen av skolen og Trondheim bydrift som har ansvaret for nærmiljøanleggsmidlene og driften av friområder. I tillegg kommer engasjementet til skolens egne ansatte og foreldrene ved skolen.

Følgende forhold har vært særlig viktige knyttet til den kommunale prosessen knyttet til prosjektet:

1. Trondheim eiendom har hatt ansvaret for selve byggeprosjektet fra kommunens side.
2. Planmyndigheten i Trondheim kommune stiller krav om at det skal foreligge utomhusplan i forbindelse med skoleutbygging. Slike planer følges opp, og det er ikke tradisjon i kommunen for å la utearealene være salderingspost i forbindelse med skoleutbygginger.
3. Skolen tok initiativ til medvirkningsprosesser vedrørende utearealet på oppstartmøtet i forbindelse med Norsk Form prosjektet. I prosessen har det vært et nært samarbeid mellom de kommunale enhetene, og senere angående utviklingen Pineberg. Et resultat av det tverretatlige arbeidet og samarbeidet med skolen var at Pinebergområdet kom høyere opp på finansieringsplanen fordi området skulle erstatte den ballbanen skolen mistet grunnet skolebygget. Kommunens eiendomsavdeling er godt fornøyd med at Trondheim bydrift var villig til å se Pinebergområdet i sammenheng med skoletomta slik at en kunne få en fornuftig løsning av bebyggelsen.

Oppsummering

Manglende overordnet arealplanlegging ser ut til å være Strindheim skoles hovedproblem. Helt inntil nylig har kommunen gitt tillatelse til boligprosjekter på tomter vegg i vegg med skolen. Dette har vært en kortsiktig politikk som har bidratt til en langdryg planprosess for skoleutvidelsen og sterkt redusert handlefrihet i utviklingen av tomter. Denne mangelen på helhetlig kommunal skoleplanlegging har også ført til konflikter for nærmiljøet der gangveger inn mot skolen er lagt over naboenes fellesareal. Også et slikt spørsmål kunne vært løst i forbindelse med en mer overordnet planlegging. Det er søkt om midler til områdeplanlegging knyttet til videreutvikling av Strindheim skole. Dette er avslått, noe som er beklagelig med den arealknappheten skolen har, og den avhengigheten som er skapt for å benytte eksterne områder. Dette behovet inkludert nærmiljøbehov for grønne områder og trafikksikring krever en mer overordnet tenking på områdenivå i fremtiden. Skolen som sentrum for dette er et godt utgangspunkt. Det er imidlertid positivt at kommunen selv har nedsatt en prosjektgruppe som skal arbeide mer detaljert med slike spørsmål.

I følge noen av beboerne i området har prosessen også vært noe uklar. De har ikke vært helt sikre på hvem i kommunen de skulle henvende seg til. Skolen har påtatt seg et stort ansvar bl.a. i forbindelse med medvirkning fra nærmiljøet. Dette er kanskje for mye å forlange, og et arbeid som de ansvarlige for den fysiske utformingen eller driften bør ha i fremtiden, selvsagt med skolens medvirkning.

Strindheim skole som nærmiljøanlegg for hele lokalsamfunnet. Hva kan vi lære?

Hva har skolen og nærmiljøet fått ut av Norsk Formprosjektet?

Prosjektledelsen i Trondheim synes de har fått mange positive erfaringer takket være Norsk Forms prosjekt. Fellessamlingene i prosjektet samt studieturene har vært fine. Turene til Oslo/København og London blir fremhevet. I tillegg hadde de godt utbytte av det lokale oppstartmøtet som Norsk Form la opp til. Særlig nyttig var Norsk Forms presentasjon av hvilken rolle skolen kan ha i nærmiljøsammenheng. Den såkalte startpakken med innspill til hvordan en kunne gå fram og hvem som skulle være med, hadde de også hatt utbytte av. På oppstartmøtet deltok videre Asbjørn Flemmen, og hans ideer inkludert besøket til Skudesneshavn skole, har vært en vesentlig

inspirasjon for videreutvikling av skoleanlegget. De er imidlertid skuffet over at Husbanken ikke ga dem støtte til søknaden om områdeplanmidler.

Negative erfaringer fra prosjektet er at de synes det har vært vanskelig å få helt tak i hvilke konkrete resultater Norsk Form ønsket seg. Det tok lang tid å presisere målene og hva som var forventet. De tar selvkritikk på at det ikke var helt klart hvem i Trondheim som hadde hovedansvaret.

Hva kan vi lære av Strindheim skole

Det er vanskelig å si noe om resultatet og brukererfaringene siden ikke noe er bygget. I det store og hele ser det så langt ut til at brukerne er fornøyde med det som skal skje selv om det er visse kritiske kommentarer angående Pineberg og enkelte fysiske detaljer der. En åpen og gjerdeløs skole innbyr nærmiljøet til bruk.

De viktigste å lære av prosessen knyttet til Strindheim skole er følgende

- Skolen ser ut til å ha lange tradisjoner for å dra med seg nærmiljøet. Mange ulike organisasjoner og aktører har vært involvert
- Nærmiljøets engasjement for trafikksikring rundt skolen
- Skolens positive holdning til å utnytte og bruke utearealene som en ressurs samt organiseringen av skolehverdagen uten ringeklokke. Dette bidrar til en mer effektiv arealutnyttelse når skoletomta er så liten
- Det er positivt at også elevene fikk være med på studieturen til Karmøy, men elevmedvirkning er vanskelig i så langdryge prosesser som dette prosjektet har vært gjennom
- Kommunens krav om utomhusplan for skolearealet er positivt, og det ser ut til at det satses på god kvalitet i nyanlegget. Bevaring av den eksisterende vegetasjonen som er inngjerdet i byggefasen vil bli en berikelse for tomta.
- Skolens fokus på universell utforming og tilrettelegging for multifunksjonshemmedes behov.

Det bør arbeides videre med følgende:

- Manglende overordnet kommunal planlegging tidligere har redusert skolens og nærmiljøets handlefrihet. Områdeplanlegging inkludert arealsikring og trafikksikring vil være et viktig bidrag for at den negative trenden ikke skal fortsette. Både overfor nærmiljøet og skolen må det komme tydeligere fram hvem som har ansvaret for slike prosesser. Dette kan i fremtiden ikke legges på skolen som ikke har den faglige kompetansen innen fysisk planlegging og prosjektering
- Da skolens ildsjel i forhold til utearealene sluttet, mistet skolen kontinuitet i et mer helhetlig pedagogisk utviklingsarbeid på dette feltet. Skolen mangler en samlet pedagogisk plan for bruken av utearealene Ved hjelp av en slik plan synliggjøres skolens behov tydeligere både overfor alliansepartnere i nærmiljøet og overfor planmyndighetene i kommunen. Et råd er derfor å gjenopprette denne funksjonen helst med en gruppe lærere slik at man ikke blir så sårbar hvis noen slutter. Det er spesielt viktig å få inn synspunkter på det

- nåværende tidspunktet fra lærernes side i forbindelse med detaljutformingen av skoleanlegget.
- Universell utforming er et sentralt tema på detaljnivå der små detaljer kan få store negative konsekvenser. Det er derfor særlig viktig å ta med de ansvarlige for Regnbuen i detaljplanfasen.
 - I forbindelse med detaljplanleggingen bør det også utarbeides en plan for skjøtsel og drift av anlegget ute. Hva skal gjøres til ulike tider av året? Hvem har ansvar for hva? Kan noe av driften inngå i det pedagogiske arbeidet? Elevene ønsker dessuten en plan for vinterbruken der en tar hensyn til snølagring som gir interessante ake - og skliområder samt skiløyper. Dette bør også inngå i driftsplanen.

2.4. Erfaringer fra Bjerkaker skole, Tromsø

Hva er gjort i felt siden forrige evaluering

Rent fysisk er det ikke gjort så mye i løpet av prosjektperioden på Bjerkaker skole. Det mest synlige er etableringen av en ny ballbane for flerbruksformål og klatrevegg finansiert med tippemidler, en linebane og en lengdehoppegrop. Især de to førstnevnte anleggene er blitt populære blant elevene.

Figur 17. Fra linebanen som også brukes også mye på kveldstid

Figur 18. Flerbruksbanen er også ny

De viktigste resultatene er på det planleggingsmessige og organisatoriske planet. Med bakgrunn i anbefalinger fra Norsk Form- prosjektet har Tromsø kommune ved Byutviklingsseksjonen igangsatt et toårig prosjekt med områdeplanlegging for Sør- Tromshalvøya. I løpet av en toårsperiode fra 2003 til 2005 skal det utarbeides en områdeplan med fokus på grøntarealene og strandsonen. Dette omfatter også en vinterplan. Planområdet er i prinsipp Bjerkaker skoles skolekrets.

Årsaken til at kommunen prioriterer et slikt planarbeid nå har sammenheng med fortetningsplaner for bydelen. Man regner med at folketallet skal øke fra ca. 5400 mennesker i dag til 7 800 i 2010. Dette vil både føre til at eksisterende grønne områder nedbygges, og at presset på de gjenværende øker. Sentralt i prosjektet er derfor områdenes betydning for lek og rekreasjon. Målet er å komme fram til en plan som viser de ulike områdenes funksjon samt beskrive/ foreslå nødvendige tiltak. Skolenes betydning som allment møtested i lokalsamfunnet er et av delmålene i prosjektet. Dette prosjektet er delvis finansiert av Husbanken. I løpet av det første året har arbeidet primært bestått av å registrere området samt innhente informasjon om bruk og brukerinteresser. Kommunen har derfor gjennomført to viktige arrangementer som kan bidra til å synliggjøre skolens behov for utearealer:

1. Den store idédugnaden
2. Barnetråkkregistrering

På den store idédugnaden/medvirkningsverkstedet deltok representanter fra 11 ulike organisasjoner/grupper som på en eller annen måte har interesser innenfor Bjerkaker skolekrets. Skolen var representert ved elever, lærere inkludert rektor samt brukerrådet sammen med grunneiere, eldreforeninger, barnehager, idrettsråd osv. til stede. Formålet var å synliggjøre viktige bruksområder ute innenfor skolekretsen og eventuelle konflikter tilknyttet disse. Representantene fra Bjerkaker skole pekte særlig på trafikksituasjonen rundt skolen samt naboarealer som har vesentlige bruksverdier for dem og som nå er under utbyggingspress. Her er Høgskolen v/Statsbygg inne med planer om bygging av undervisningslokaler, parkeringsplass og en idrettshall i samarbeid med Tromsø Idrettslag. Dette vil ta store deler av utearealet som Bjerkaker skole bruker både i undervisning og lek. For Bjerkaker skole er imidlertid trafikkøkning og nedbygging av viktige bruksarealer for skolen som følge av et slikt prosjekt, en trussel.

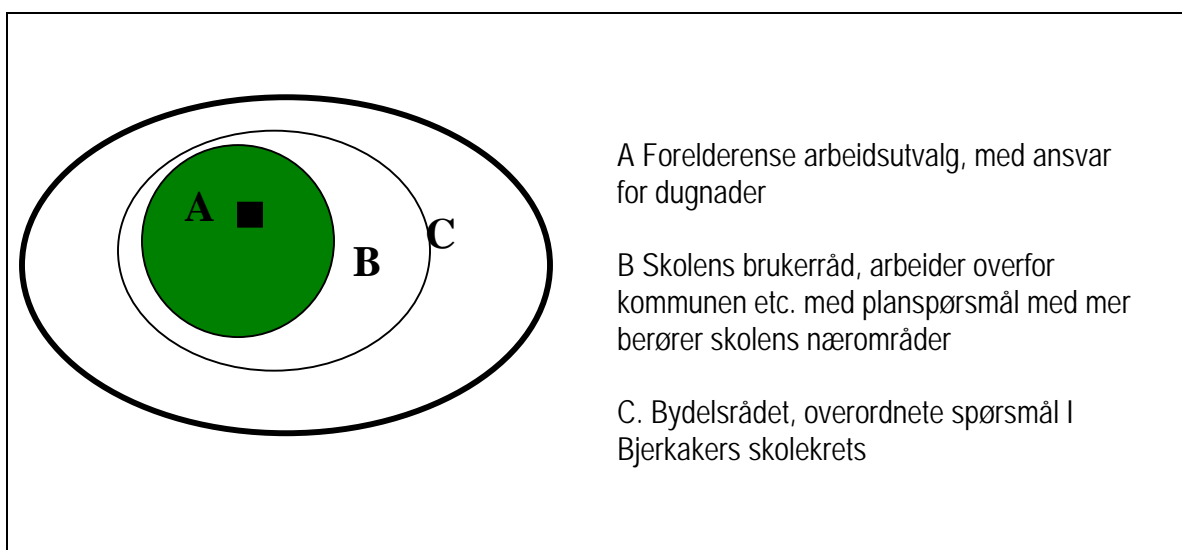
Det er også gjennomført en omfattende barnetråkkregistrering. Lærere ved Bjerkaker skole deltok i organiseringen av dette arbeidet som også involverte elever fra andre skoler i området og der det deltok elever helt ned i 1. klasse. Arbeidet bidro til at enda flere viktige områder for barn i Bjerkakers skolekrets ble dokumentert inkludert områder som barn synes er farlige.

I tillegg til den overordnede områdeplanen skal det også utarbeides mer detaljerte skisseplaner for tre utvalgte delområder. Det er mye som tyder på at Bjerkaker skole inngår som et av de tre skisseprosjektene. I tillegg til områdeplanprosjektet har kommunen også fått midler fra Miljøverndepartementet for å øke kompetansen innenfor feltet universell utforming.

Siden Bjerkaker skole har et såpass stort nedslagsfelt, og det har vært få velforeninger tilgjengelig for skolen å spille på, har det vært behov for et mer overordnet organ. Skolen selv ved rektor, har tatt initiativ til at det er blitt dannet et såkalt Bydelsråd for Sør - Tromsøya.

Ved skolen er det også gjort noen organisatoriske grep for å arbeide mer systematisk med utearealene. Lærerne har lenge hatt en utegruppe med ansvar for at utearealene skal fungere for lek og i pedagogisk sammenheng. Utegruppa v/ Kristin Volley og Berit Kjeldsberg har også stått for arbeidet med å utforme skolens pedagogiske plan for bruk av uterommet fra 2001. Planen gir en oversikt over hva hver klasse skal arbeide med i uterommet, og er en samordning og systematisering av planer hver enkelt lærer har hatt. Planen systematiserer all bruk av undervisning som kan gjøres ute i alle fag (i tråd med L-97).

Foreldrenes arbeidsutvalg (FAU) har også eksistert lenge, men deres oppgaver er nå primært knyttet til å være klassekontakter samt å organisere dugnader. Helt nytt er et brukerråd som også er valgt blant foreldrene. Brukerrådet arbeider med overordnede planspørsmål som berører skolen, trafikkaker og lignende, m.a.o. spørsmål i forhold til den kommunale forvaltningen. Figur 18 viser den organisatoriske modellen som er utviklet for å ivareta skolens utearealbehov på en systematisk måte.

Figur 19. Oversikt over organer som arbeider for Bjerkaker skoles utearealer på ulike nivåer

Hvordan ivaretar skoleanlegget utearealbehovene for ulike aldersgrupper? Elevenes syn på utearealene

Hva synes elevene? Positive og negative erfaringer, ønsker for fremtiden

Intervjuet bygger på samtaler med de minste barna fordi de eldre var på andre arrangementer/leirskole. Til sammen er 14 elever fra henholdsvis 2. 3. og 4. klasse intervjuet. En del av dem har vært med i ulike former for medvirkningsprosjekter, bl.a. barnetråkkregistreringen. Der fortalte de om hvilke områder de synes er farlige samt hvilke de bruker til lek og opphold både sommer og vinter innenfor hele Bjerkakers skolekrets.

Bjerkaker skole er ikke inngjerdet, noe som er positivt i nærmiljøsammenheng. Elevene verdsetter friheten. De behøver ikke inngjerding fordi skolen har et "usynlig" gjerde. Dette kjenner alle barna til og er noe som er innprentet fra lærerhold fra dag 1. Tomta rundt Bjerkaker skole består av mange ulike områdetyper, og flere av elevene uttrykker at de ikke har noe spesielt yndlingssted. De "går rundt" og leker der det dukker opp noe interessant. Her bidrar sikkert den varierte skoletomta på en positiv måte.

Naturområdene og ballarealene ser likevel ut til å være de mest populære og brukte områdene på skoletomta. Dette ble med all tydelighet bekreftet i forbindelse med befaringen i midttimen. Her fantes det også barn som lekte krig på kveldstid, og ungdommer som sparket uorganisert fotball. Den nye linebanen har videre fått mange tilhengere, og også den oppsøkes av beboerne i området på kveldstid.

Figur 20. Naturarealene brukes intensivt og til mange ulike formål

De viktigste aktivitetene vinterstid er aking, litt skigåing (dersom det ikke er strødd for mye) samt bygging i snø inkludert snøballkrig som er forbudt, noe elevene synes er dumt. Blinker for snøballkasting er ikke noe optimalt substitutt!

På vinterstid kunne de godt ha tenkt seg å ta skiene fatt, men er redde for å få dem ødelagt grunnet strøing. De ser dessuten gjerne at snøen blir lagret slik om vinteren at de får noen spennende akebakker, og at skolen kunne holde sklimatter. De nevner at det finnes biler som parkerer slik at dette ødelegger leken deres, særlig om vinteren når de aker. Her er det m.a.o. mye som kan gjøres i forbindelse med en vinterplan for området. Generelt synes de yngre elevene at det er urettferdig at 7. klassingene får være inne når det er kaldt og ikke andre elever.

Figur 21. Ballarealene har også mange brukere

Vedlikehold og istandsetting er også et tema som opptar elevene. De påpekte i intervjuet at den nye linebanen holder på å løsne i forankringen og behøver vedlikehold. De ønsker seg regler for bruken av linebanen, bl.a. slik at de eldre barna ikke får bruke den. Det synes de ikke den tåler. Elevene som ble intervjuet er videre bekymret for kunstgressbanen som nå delvis er i ustand fordi deler av kunstgresset har løsnet. Elevene har selv forsøkt å få de løse delene på plass, men dette er for tungt for dem. Den relativt nye klatreveggen klager de også på fordi den mangler en del håndtak. Dermed blir det for vanskelig og farlig å klatre der, iallfall for de små. De liker heller ikke tagging og sier at det er andre barn eller ungdommer som kommer dit på kveldstid og ødelegger.

Figur 22. Skolen har ikke tid /ressurser til et opplegg for skjøtsel og vedlikehold, noe barna merker på sin måte når apparater og anlegg ikke fungerer. Foreldre bekymrer seg for det noe forslummede inntrykket.

Disse har også ødelagt et lekehus som fantes i sandkassen før. Dette finnes nå et annet sted i skolegården lett henslengt. De elevene som ble intervjuet hadde et svært fornuftspreget og lavmælt syn på hva de ønsket seg ute for fremtiden. De har tydelig forstått at skolen ikke har så mye penger. Likevel ønsker de seg en ny sklie og et klatrestativ, gjerne et sted med tunneler og lignende.

Oppsummering

Intervjuet er ikke helt dekkende for elevens syn fordi de eldste ikke var til stede. Inntrykket fra de barna som var til stede er at Bjerkaker skole har gode utearealer, og befaringen i midttimen viste en svært aktiv bruk. Elevene hadde ikke særlig krevende eller kostbare ønsker for fremtiden. Utfordringen for Bjerkaker skole er snarere å ta vare på og videreutvikle de kvalitetene skoletomta har, spesielt den varierte naturen og topografien. Barna har også merket seg at uteområdene trenger mer omsorg og vedlikehold. Det bør derfor være en prioritert oppgave å lage en plan for istandsetting og drift av områdene. I denne forbindelsen bør en også utarbeide en vinterplan med anvisning av snølagring og muligheter for skigåing uten å måtte krysse strødde partier.

Skolens bruk av nærmiljøet

Pedagogisk og annen bruk av selve skoletomta

Det var 5 representanter fra skolens uteromsgruppe samt rektor som deltok i intervjuet

Ved Bjerkaker skole har man lenge hatt en uteromsgruppe som har arbeidet med å tiltak som kan forbedre skolens utearealer generelt og i forbindelse med undervisningen. Skolen har dessuten deltatt i prosjektet Europeisk nettverk av helsefremmende skoler (HEFRES) siden 1994. Her ble fysisk aktivitet, kosthold, handlingsplan mot mobbing, sosialt miljø blant personalet, skole/hjemsamarbeid samt tverretattlig samarbeid vektlagt.

Generelt er lærerne stolte over skolens utearealer og synes området har mange bruksmuligheter og et stort potensial. De er også godt fornøyde med beliggenheten til skolen som gjør at de kan bruke mange fine områder i undervisningen.

Som nevnt innledningsvis er utarbeidingen av den pedagogiske planen for utearealene et av de viktigste tiltakene som er gjort siden forrige rapportering fra Norsk Formprosjektet (Thorén 2001). Denne planen er koblet opp mot halvårsplanen for det enkelte klassetrinn og oppsummerer hva hvert enkelt klassetrinn skal gjøre ute i forhold til ulike læringsmessige momenter. Planen har også en foreldreside, og FAU trekkes inn etter behov. De hjelper bl.a. med i forbindelse med dugnader, og gjør en stor innsats, nå senest våren 2003.

I den pedagogiske planen inngår også noen læringsmomenter som angår driften av utearealet, bl.a. plukking av søppel, planting av sommerblomster og lignende. Samtalen om disse spørsmålene synliggjorde også at det er uklart hvem som egentlig har ansvar for hva når det gjelder driften av Bjerkakers uteområder. Driften synes heller ikke å foregå særlig planmessig. Dette forklarer kanskje de manglene driftsmessig som er presentert under intervjuet med elevene og foreldrene.

Som lærerne oppfattet situasjonen, brukes parkvesenet når noe skal utbedres i forhold til sikkerhetsreglene. De transporterer også sand og lignende til området. Det koster penger å bruke "Park og Vei", noe som p.g.a. stramme driftsbudsjett blir benyttet i liten grad. Vaktmesteren sager ned vegetasjon som skal vekk og gjennomfører renholdsarbeid ute som for eksempel spyling. Kunstgressbanen som nå trenger akutt istandsetting er bygd på dugnad av foreldrene med egeninnsats og spillemidler. Ansvar for drift er ikke avklart. Dette skaper usikkerhet i forhold til økonomi og praktisk utførelse, noe som vil bli avklart i løpet av høsten – 03.

Uteromsgruppa har mange planer for fremtiden, men ønsker seg mer faglig bistand fra kommunen, og de klager over den dårlige økonomiske situasjonen. Helt konkret kunne de bl.a. tenke seg flere leegger, og noen steder med tak over. Det var dessuten planlagt bygget en møteplass som er blitt utsatt grunnet uklarheter angående videre utbygging av skolen. Av mer overordnede saker er lærerne bekymret for trafikksituasjonen rundt skolen og utbyggingsplanene på nabotomta der de synes informasjonen fra kommunen er svært mangelfull.

Oppsummering

Lærerne ved Bjerkaker skole har nedlagt et stort arbeid for å sikre og utvikle utearealene tilknyttet Bjerkaker skole, både nærområdene og uteområder ellers i bydelen. Den pedagogiske planen for bruk av uteområdene til skolen er et viktig redskap for å formidle hva utearealene skal brukes til. Planen kan eventuelt bearbeides ytterligere ved å beskrive hvordan utearealene også kan videreutvikles for å sikre enda flere læringsmomentene. På den måten kan planen bli et enda bedre bindeledd mellom pedagoger og planleggere.

Det Bjerkaker skole først og fremst behøver, er hjelp fra kommunen til å utarbeide en langt mer detaljert og helhetlig utomhusplan enn den man arbeider etter til nå. I prinsippet ser det ut til at utearealene rundt Bjerkaker skole aldri har vært anlagt, selv ikke da skolen var ny. Standarden på det som er etablert (markdekker, vegetasjon og lignende) har svært lav kvalitet. Så langt har eksisterende uteromsplan vært et viktig redskap, men skolen trenger en langt mer detaljert plan for å komme videre. I denne forbindelsen bør kommunen dessuten avklare ansvarsforhold når det gjelder driften, og det bør sikres et minimum av driftsmidler slik at standarden holder et rimelig nivå, hvilket skolens uteareal ikke har i dag.

Kan skoleanlegget bli en arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet for hele nærmiljøet?

Fra intervjuet med representanter for nærmiljøet

I dette intervjuet deltok representanter fra Sør - Tromsøya bydelsråd, Brukerrådet ved Bjerkaker skole, Foreldrenes arbeidsutvalg (FAU) samt to av lærerne som sitter i skolens utemiljøgruppe.

Nærmiljøet representert ved Foreldrenes arbeidsutvalg har betydd mye for utviklingen av utearealene rundt Bjerkaker skole. De har både tatt initiativet til linebanen og fotballbanen, og er viktige pådrivere for å synliggjøre hva skolen kan brukes til. Som et resultat bl.a. av Norsk Forms prosjekt har Tromsø kommune iverksatt områdeplanprosjektet med utgangspunkt i Bjerkakers skolekrets. For å sikre skolens og nærmiljøets behov for gode utearealer på ulike nivåer i planhierarkiet er det dessuten utviklet en organisatorisk modell. Både områdeplanen og den organisatoriske modellen er allerede omtalt i kapittel 1.

Representantene fra nærmiljøet til Bjerkaker skole løftet fram følgende saker som de ville arbeide med i tiden som kommer:

- Ta vare på og videreutvikle grøntområder på Sør- Tromshalvøya samt arbeide for å trafikksikring i skolekretsen. Dette er et arbeid som Bydelsrådet vil engasjere seg i, og her er både skolens rektor og kommunen på banen.
- Følge opp saker som berører Bjerkaker skole direkte, for eksempel trafikksituasjonen og manglende fortau langs Strandveien og Mellomveien samt utbyggingsplaner i skolens nærmiljø. Her vil Brukerrådet ved Bjerkaker skole engasjere seg, og de etterlyser mer løpende informasjon fra kommunen om hva som foregår.
- Følge opp Høgskolen i Tromsø/ Tromsø Idrettslags utbyggingsplaner.
- Videre opparbeiding og vedlikehold av skolens utearealer
- Stille opp i Bydelsrådet

Oppsummering

I løpet av prosjektperioden er det utviklet et systematisk organisatorisk opplegg som på sikt kan bidra til at utearealene tilknyttet Bjerkaker skole blir et viktig sentrum for nærmiljøet. Denne modellen kan stå som eksempel også for andre. I tiden som kommer vil det være en viktig oppgave for kommunen å sørge for at den frivillige hjelpen både i det nye Bydelsrådet, i skolens Brukerråd samt i Foreldrenes arbeidsutvalg får den informasjonen og hjelpen de behøver på en systematisk måte. Kommunens områdeplanprosjekt vil være til stor hjelp så lenge dette prosjektet pågår. Slike prosjekter er positive, men det er viktig å ivareta skolens og nærmiljøets behov også på en langsiktig måte. Som en del av prosjektet kan det være en idé å arbeide for å utvikle modeller for hvordan slik informasjon kan spres systematisk også etter at prosjektperioden er over.

Positive og negative erfaringer med tverrfaglig og tverretattlig samarbeid rundt utvikling av skoleanlegget

Fra intervjuet med ansatte i Tromsø kommune

I dette intervjuet deltok ansvarlig prosjektleder for områdeplanprosjektet, kommunens ansvarlige for nærmiljøanlegg og søknader i den forbindelse samt en veileder ved Pedagogisk utviklingsstøtte som har vært prosjektleder for Norsk Form prosjektet i Tromsø

Pedagogisk utviklingsstøtte i Tromsø kommune har vært en viktig motor i arbeidet for å bedre skolenes utearealer i Tromsø. I rapporten "Forslag til modellskole uterom" fra 1999 har kommunen presentert et systematisk opplegg for hvordan skolene i kommunen skal arbeide med utearealene sine. I tilknytning til arbeidet med rapporten ble det også etablert et godt tverrfaglig og tverretattlig samarbeidsopplegg. Dette ble dokumentert i den første evalueringsrapporten fra Norsk Form prosjektet (Thorén 2001). Pedagogisk utviklingsstøtte har også bidratt i ettertid med midler for å støtte Bjerkaker skole. Det er bevilget kr. 30 000 til studiereiser, møter og enkelte konkrete tiltak. Skolen har bl.a. fått en kasse med læremidler som er nødvendig for å drive undervisning ute.

I ettertid har det skjedd endringer i arbeidsstokken fordi flere sentrale personer har sluttet eller fått nye arbeidsoppgaver. Det har også vært mange omorganiseringer på kort tid, inkludert stor usikkerhet knyttet til parketatens og det grønne fagets plass. Det er en viss uro nå for at

organiseringen av den grønne kompetansen blir så oppstykket at man mister en helhetlig forståelse for sammenhengen mellom planlegging og drift av de grønne arealene.

Områdeplanarbeidet som alt er beskrevet, vil være av stor betydning. Det er nedsatt en tverrfaglig referansegruppe som skal følge planarbeidet, noe som er positivt for å sikre den tverrfaglige og tverretatlige tilnærmingen. I følge prosjektlederen har det i løpet av arbeidet med områdeplanen vist seg et stort behov for å få oversikt over pågående utbyggingsplaner i bydelen. Mange av disse vil kunne få store konsekvenser for grøntområdene, ikke minst i Bjerkaker skoles nærmiljø. Eksempler på dette er planer for idrettshallen og dispensasjon for å bygge gangveg langs Strandveien.

Ønsker for fremtiden er at ansvarsforholdene må bli klarere for skolenes utearealer. Slik det er nå, står og faller mye på tilfeldige prosjekter, og ikke langsiktige og verdibaserte tiltak. Skolene må dessuten få en kontaktperson inn mot byutviklingsavdelingen i kommunen slik at de kan få hjelp til å følge med på hva som skjer i nærmiljøet.

Oppsummering

I utgangspunktet hadde Tromsø kommune et solid forankret opplegg for å sikre skolens utearealer på en tverrfaglig og tverretatlig måte. Dette opplegget ser ut til å ha falt sammen. Situasjonen synes i dag å være temmelig fragmentert takket være omorganiseringer, kanskje med en manglende overordnet forståelse både politisk og administrativt for grøntarealer og utearealer både i kommunen og i tilknytning til skolene. Mye av arbeidet ser ut til å være basert på kortsiktige ad hoc - løsninger, med statlig støttede prosjekter, noe som ikke gangbart på sikt i en kommune med stort arealpress

Den nye organisatoriske modellen som skolen har bidratt til er et positivt tiltak som kanskje kan bidra til mer langsiktige strategier både for skolene og utearealene rent generelt. Kommunen bør utarbeide rutiner slik at arbeidet ikke er prisgitt enkeltpersoner. Dette innebærer et systematisk opplegg fra arealsikring i tilknytning til plan- og bygningsloven, krav til standard på utearealene og tilfredsstillende opparbeiding og opplegg for drift inkludert en økonomi som ivaretar det mest basale. Ansvarsforholdene ikke minst når det gjelder driften må også klargjøres.

Bjerkaker skole som nærmiljøanlegg for hele lokalsamfunnet. Hva kan vi lære?

Hva har skolen og nærmiljøet fått ut av Norsk Formprosjektet?

Økt fokus på nærmiljøets betydning og en strukturering av samarbeidet med nærmiljøet ser ut til å være et viktig resultat av Norsk Formprosjektet. Områdeplanarbeidet inngår som en del av dette, og er et direkte resultat av diskusjoner som er kommet opp i løpet av prosjektperioden. På sikt er det å håpe at skolen også får mer hjelp av kommunen både med planlegging, opparbeiding og ikke minst drift.

Hva kan vi lære av Bjerkaker skole?

Tromsø kommune hadde i utgangspunktet et forbilledlig opplegg for å arbeide med skolens utearealer. Bjerkaker skole har fulgt dette opplegget, og skolen fikk i sin tid utviklet en skisse til

disponeringen av utearealene som er fulgt opp senere i forbindelse med nyanlegg. Det viktigste å lære av prosessen knyttet til Bjerkaker skole er følgende:

- Modellen for organisering av arbeidet med utearealene fra bydelsnivå og ned på skoletomta
- Arbeidet med områdeplanleggingen der bydelens/ skolekretsens behov for utearealer sommer og vinter står i fokus
- Den pedagogiske planen for bruk av utearealene

Det bør arbeides videre med følgende:

- En langsiktig strategi for å sikre skolene utearealer uavhengig av ad hoc løsninger, prosjektmidler og enkeltpersoner. En bør se på hele kjeden fra skolens arealsituasjon og arealbehov, hvilke krav som stilles etter plan- og bygningsloven, hvilke krav som stilles til utomhusplan og opparbeiding, hvilke krav som stilles til drift og ikke minst hvem som skal ha ansvaret for hva, midler til drift.
- Kommunen bør utpeke en person som kan bidra til at skolens ulike organer får nødvendig informasjon om hva som skjer i skolens nærmiljø
- Uteanlegget tilknyttet Bjerkaker skole bærer preg av at området aldri ble opparbeidet på en planmessig måte fra starten av. En detaljert utomhusplan bør skolen få uansett om skolen skal ombygges eller forbli som den er. Planen bør ta hensyn til vinterbruken samt inneholde et opplegg om hvordan de nedslitte naturområdene skal håndteres.
- Skolen bærer preg av manglende vedlikehold, og det er behov for en driftsplan der det bør fremgå hvem som har ansvaret for hva. Erfaringsmessig bør det benyttes grøntfaglig ekspertise til mye av dette arbeidet selv om visse arbeider kan utføres av vaktmester og skolen i forbindelse med den pedagogiske virksomheten.

3. Er målene med prosjektet nådd?

3.1. Innledning

Dette avsluttende kapitlet gir en kortfattet oversikt over i hvilken grad Norsk Form og de tre skolene har nådd de fem målene som i utgangspunktet ble stilt til prosjektet. Målene har som referert innledningsvis vært følgende:

1. *Få erfaringer* med helhetlig planlegging og utvikling av skolens uteområder slik at de også kan benyttes som nærmiljøanlegg og arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet utenom skoletiden
2. *Få erfaring* med tverretattlig og tverrfaglig samarbeid rundt utvikling av et nytt skoleanlegg
3. *Få erfaring* med hvordan skolens uteområder kan utformes slik at de ivaretar ulike funksjoner og aldersgruppers behov for samvær og aktivitet
4. *Få erfaring* med utvikling av hensiktsmessige driftsformer som kan sikre ønsket bruk og vedlikehold av skoleområdet
5. *Utvikle* ny kunnskap og erfaringer som kan overføres til andre

For fire av de fem målene har hovedhensikten vært *å få erfaringer* innenfor ulike felt som kan bidra til at skolens utearealer blir mer formålstjenlige både i skolehverdagen og for hele nærmiljøet. Forventningene er m.a.o. ikke at skolene skal være fullbefarne, men at de skal ha arbeidet planmessig med disse temaene. Det femte målet strammer inn resultatkravet noe fordi en i utgangspunktet også så for seg at erfaringene skulle bidra til nye kunnskap på feltet. I det etterfølgende oppsummeres hvordan skolene /kommunene har lyktes med å nå de fire første målene. I tilknytning til hvert delmål gis det også en oversikt over kunnskap og erfaringer som andre kan ha nytte av, samt hva kommunene/skolene bør arbeide videre med. Siste del av kapittel 3 er viet en hovedoppsummering og vurdering av nytten ved hele prosjektet.

3.2. Hvordan har skolene lyktes og hva kan vi lære?

Hvordan har skolene lyktes? Tabellen under gir en grov oppsummering som viser at både Norsk Form og skolene kan være godt fornøyde med resultatet.

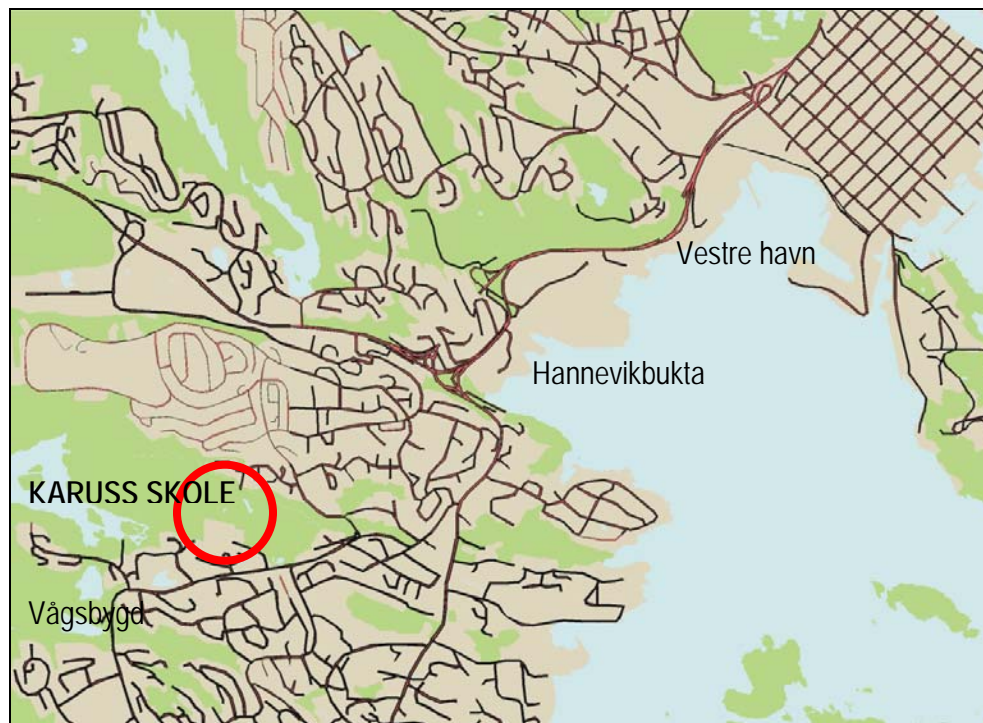
Slik tabellen viser har Karuss skole og Kristiansand kommune arbeidet bra med alle de fem delmålene i prosjektet. Noe av dette skyldes at Karuss er en ny skole som i utgangspunktet ble valgt nettopp fordi den fra starten av var tenkt som et nærmiljøanlegg tilknyttet idrettsarealene og den overordnede grønnstrukturen i denne delen av Kristiansand. En tilsvarende mulighet har ikke de to andre skolene hatt. Nedenfor oppsummeres noen kommentarer til hvert av de fire delmålene inkludert de viktigste lærdommene fra prosjektet.

Tabell 4 Grov oppsummering av måloppnåelse

Delmål	Karuss skole- Kristiansand	Strindheim skole- Trondheim	Bjerkaker skole- Tromsø
1. Få erfaringer med helhetlig planlegging og utvikling av skolens uteområder slik at de også kan benyttes som nærmiljøanlegg og arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet utenom skoletiden	XX	X	XX
2. Få erfaring med tverretattlig og tverrfaglig samarbeid rundt utvikling av et nytt skoleanlegg	XX	XX	X(X)
3. Få erfaring med hvordan skolens uteområder kan utformes slik at de ivaretar ulike funksjoner og aldersgruppers behov for samvær og aktivitet	XX	XX	X(X)
4. Få erfaring med utvikling av hensiktsmessige driftsformer som kan sikre ønsket bruk og vedlikehold av skoleområdet	(X)	(X)	-

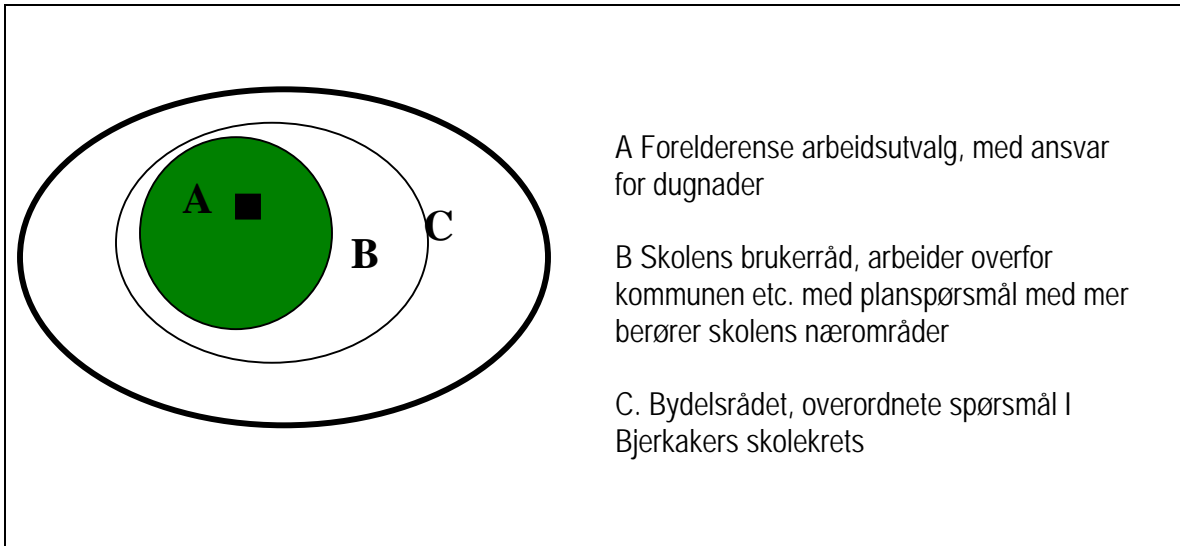
XX= Kommunen og skolen har utmerket seg spesielt på dette feltet

Delmål 1. Få erfaringer med helhetlig planlegging og utvikling av skolens uteområder slik at de også kan benyttes som nærmiljøanlegg og arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet utenom skoletiden. Karuss skole og Kristiansand kommune fremheves på grunn av arbeidet med lokalisering av Karuss skole som nærmiljøanleggssenter i Vågsbygd inkludert samarbeidet med IK Våg

Figur 23. Kristiansand kommunes arbeid med lokalisering av Karuss skole som nærmiljøanleggssenter tilknyttet idrettsanleggene og grønstrukturen i Vågsbygd inkludert samarbeidet med IK Våg er et godt eksempel på helhetlig planlegging med skolen i sentrum

Tromsø kommune fremheves for arbeidet med områdeplanlegging inkludert barnetråkkregistrering ut fra bydelsens/ skolekretsens behov for utearealer. Modellen for organisering av arbeidet med utearealene fra bydelsnivå og ned på skoletomta som Bjerkaker skole ved rektor har utviklet, vil i fremtiden være et viktig fundament for videre planlegging og utvikling av skolens rolle i nærmiljøet.

Figur 24. Oversikt over organer som arbeider for Bjerkaker skoles utearealer på ulike nivåer

Ved Strindheim skole har nærmiljøet vært særlig aktive i forhold til trafiksikring rundt skolen, men skolen som nærmiljøanlegg har så langt ikke vært det mest sentrale.

I forhold til delmål 1. Få erfaringer med helhetlig planlegging og utvikling av skolens uteområder slik at de også kan benyttes som nærmiljøanlegg og arena for sosialt samvær og fysisk aktivitet utenom skoletiden, bør skolene arbeide videre med følgende:

- Karuss skole: Planer for videreutvikling av utearealene sammen med FAU og I.K. Våg for å se på samarbeidsmuligheter
- Strindheim skole: Områdeplanlegging inkludert arealsikring og trafiksikring vil være et viktig bidrag for snu den negative trenden der viktige utearealer for skolen i nærmiljøet nedbygges.
- Bjerkaker skole: Det bør stilles større krav til kommunalt engasjement og langsiktige løsninger som sikrer skolen utearealer. Skolene må ikke overlates til seg selv i planprosesser som berører viktige bruksarealer for dem, og det må komme tydeligere fram hvem som har ansvaret for slike prosesser. Dette kan i fremtiden ikke legges på skolen som ikke har den faglige kompetansen innen fysisk planlegging og prosjektering

Delmål 2. Få erfaring med tverretattlig og tverrfaglig samarbeid rundt utvikling av et nytt skoleanlegg. Alle de tre skolene/ kommunene har arbeidet målrettet med ulike former for tverrfaglig og tverretattlig samarbeid. Her er det fremkommet flere modeller som også andre kan ha nytte av. Karuss- Kristiansand

Kristiansand kommune har lange tradisjoner for tverrfaglige og tverretattlige prosjektgrupper i tilknytning til utbyggingsprosjekter. For skolen har dette fått positive følger og bl.a. bidratt til samlokaliseringen med I.K. Våg og det overordnede grøntdraget som nevnt foran. Det har vært et godt samarbeid mellom skoleetaten og Byarkitekten om utforming av skoleanlegget, og kommunen sentralt har et godt opplegg for organisering av driften.

Problemene er knyttet til økonomien med en samlet ramme for hele prosjektet, noe som har gått ut over tiltak ute. Denne erfaringen har bidratt til at man ved fremtidige skoleprosjekter enten det er nyanlegg eller utvidelser, nå vil kreve utomhusplan i forbindelse med byggesaksbehandlingen. For å få brukstillatelse for anlegget må de godkjente tiltakene i henhold til utomhusplanen være gjennomført.

Strindheim - Trondheim

Det ser ut til å ha vært et godt samarbeid mellom skoleetat, Trondheim eiendom og Trondheim bydrift om skoleanlegget. Kommunens krav om utomhusplan for skolearealet er positivt, og det ser ut til at det satses på god kvalitet i nyanleggene.

Bjerkaker - Tromsø

Tromsø hadde et solid forankret opplegg for å sikre skolens utearealer på en tverrfaglig og tverretattlig måte i kommunen da Norsk Forms prosjekt var i startgropa (Tromsø kommune april 1999). Det forelå til og med en rapport med anvisninger om hvordan dette arbeidet skulle foregå. Kommunen har i ettertid vært omorganisert og enkeltpersoner har fått nye oppgaver i kommunen. Kommunens opplegg ser derfor ut til å ha falt sammen antagelig fordi det ikke var godt nok forankret administrativt og politisk. I dag bærer arbeidet litt mer preg av kortsiktige ad hoc - løsninger basert på prosjekter støttet med statlige midler som for eksempel områdeplanarbeidet. Den nye organisatoriske modellen som skolen har bidratt til og som alt er nevnt er et positivt tiltak. Den kan kanskje bidra til bedre forankring av det som skal skje videre i området.

Delmål 3. Få erfaring med hvordan skolens uteområder kan utformes slik at de ivaretar ulike funksjoner og aldersgruppers behov for samvær og aktivitet. Karuss og Strindheim er begge eksempler på skoler der det har foregått/ foregår nybygg. I den forbindelsen er det nedlagt mye arbeid i planfasen for å ivareta ulike funksjoner og aktiviteter. Dette arbeidet er foreløpig ikke kommet fullt så langt på Bjerkaker skole, selv om det også her foreligger en grov skisse til utforming av uteanlegget.

Bevart natur og tiltak for å bevare naturområdene i plan- og byggefasen er et stort pre for alle tre skoler. Alle skolene er også gjerdeløse, noe som er av stor betydning i nærmiljøsammenheng. Ved Karuss skole vekker arkitekturen debatt og elevene setter pris på den fargerike skolen. Strindheim skole fremheves for arbeidet med universell utforming og tilrettelegging av utearealet for multifunksjonshemmede elever. Vinteraktiviteter og aktiviteter som appellerer til ungdomstrinnet kan generelt ivaretas bedre.

Karuss

Utformingen av skoleanlegget med vekt på naturbevaring, sonedeling og mange tanker om aktivitetsmuligheter uten at alt er strengt funksjonsbestemt er noe en kan lære av Karuss, og noe elevene ved skolen også verdsetter. Prosjektlederen er mest fornøyd med at de har klart å ta vare på viktige kvaliteter i området, bl.a. natur. Han synes det er lagt et godt grunnlag for å videreutvikle området uten at alt er løst en gang for alle. Anlegget har vært gjennomført ut fra en bevisst funksjonell tenking, men likevel uten at all arealbruk er sterkt funksjonsbestemt. Samtidig er han fornøyd med sonedelingen etter aldersgrupper og de funksjonsbestemte elementene dette førte med seg nærmest bygningene. For nærmiljøet er det viktig at Karuss fremstår som en gjerdefri og åpen skole.

- For Karuss er det nødvendig å videreutvikle utearealene planmessig og en bør trekke inn FAU og I.K. Våg for å se på samarbeidsmuligheter. Det er viktig at ikke skolen blir overlatt til seg selv i disse planprosessene, men at ansvaret tillegges de i kommunen som er profesjonelle på utvikling av grøntområder og som kan analysere driftskonsekvenser av tiltak.
- Siden det er nedlagt såpass mye arbeid i forhold til utearealene, er skolens og rektors positive holdning til å utnytte og bruke utearealene som en ressurs spesielt gledelig. For å få fullt utbytte av utearealene er det aktuelt å utvikle en samordnet pedagogisk plan for bruk av utearealene på ulike klassetrinn, gjerne koblet opp mot en utearealgruppe blant lærerne

Strindheim

Det er vanskelig å si noe om resultatet og brukererfaringene siden ikke noe er bygget. I det store og hele ser det så langt ut til at brukerne er fornøyd med det som skal skje. Begrensede utearealer er en utfordring for skolen som trass i dette vil få et variert og innholdsrikt utanlegg. Det er nedlagt mye arbeid med universell utforming og tilrettelegging for multifunksjonshemmede barns behov. Trass i de begrensede utearealene har man også satsset på bevaring av den eksisterende vegetasjonen som er inngjerdet i byggefasen. Uteanlegget er utviklet i nært samarbeid med elevene, og det er positivt at også elevene fikk være med på studieturen til Karmøy. Elevmedvirkning er imidlertid vanskelig i så langdryge prosesser som dette prosjektet har vært gjennom. Siden skoleanlegget er så begrenset har lærerne på en systematisk måte tatt nærmiljøet i bruk i pedagogisk sammenheng. Her har det periodevis også vært avsatt lærertimer til formålet. Organiseringen av skolehverdagen uten ringeklokke bidrar til en mer effektiv arealutnyttelse når skoletomta er så liten. En åpen og gjerdeløs skole innbyr nærmiljøet til bruk.

- Manglende overordnet kommunal planlegging tidligere har redusert skolens og nærmiljøets handlefrihet. Områdeplanlegging inkludert arealsikring og trafikksikring vil være et viktig bidrag for at den negative trenden ikke skal fortsette. Både overfor nærmiljøet og skolen må det komme tydeligere fram hvem som har ansvaret for slike prosesser. Dette kan i fremtiden ikke legges på skolen som ikke har den faglige kompetansen innen fysisk planlegging og prosjektering
- Da skolens ildsjel i forhold til utearealene sluttet, mistet skolen kontinuitet i et mer helhetlig pedagogisk utviklingsarbeid på dette feltet. Skolen mangler en samlet pedagogisk plan for bruken av utearealene Ved hjelp av en slik plan synliggjøres skolens behov tydeligere

både overfor alliansepartnere i nærmiljøet og overfor planmyndighetene i kommunen. Et råd er derfor å gjennomrette denne funksjonen helst med en gruppe lærere slik at man ikke blir så sårbar hvis noen slutter. Det er spesielt viktig å få inn synspunkter på det nåværende tidspunktet fra lærernes side i forbindelse med detaljutformingen av skoleanlegget.

Bjerkaker

Uteanlegget tilknyttet Bjerkaker skole bærer preg av at området aldri ble opparbeidet på en planmessig måte fra starten av. Heldigvis har skolen noen flotte og varierte naturområder som gjør at situasjonen ikke er prekær. Naturen bærer imidlertid preg av sterk slitasje og uteanlegget fremstår som helhet noe nedslitt og forslummet. For Bjerkakers del fremheves uansett den pedagogiske planen for bruk av skoleanlegget som er utviklet takket være stor innsats fra lærere i utearealgruppa. Det er stort sett disse lærerne sammen med foreldrenes arbeidsutvalg som har bidratt til det uteanlegget Bjerkaker skole i dag har.

En detaljert utomhusplan bør skolen få uansett om skolen skal ombygges eller forbli som den er. Planen bør ta hensyn til vinterbruken samt inneholde et opplegg or hvordan de nedslitte naturområdene skal håndteres.

Delmål 4. 4. Få erfaring med utvikling av hensiktsmessige driftsformer som kan sikre ønsket bruk og vedlikehold av skoleområdet. Det svakeste punktet som ingen av de tre kommunene har tatt et reelt tak i, er driften. Kristiansand og Trondheim har riktignok sentrale budsjetter som sikrer skolene en viss sum penger og ikke minst ekspertise til drift. Noe slikt opplegg finnes ikke i Tromsø og Bjerkaker skole. Her ser det meste av driften ut til å være overlatt skolen selv. Ingen av kommunene/skolene har imidlertid tatt ordentlig tak i problemstillinger knyttet til drift på noen fremtidsrettet måte der nærmiljøets behov og bistand er trukket reelt inn.

Tabell 5. Oversikt over hvordan drift og skjøtsel er ivare tatt

	Kommunale, sentrale midler til drift	Parketat/grønn etat deltar aktivt i drift	Pedagogisk opplegg vedr. drift
Karuss	X	X	
Strindheim	X	X	
Bjerkaker			X

Alle de tre skolene behøver en plan for skjøtsel og drift av anlegget ute. Hva skal gjøres til ulike tider av året? Hvem har ansvar for hva? Kan noe av driften inngå i det pedagogiske arbeidet? Elevene ønsker dessuten en plan for vinterbruken der en tar hensyn til snølagring som gir interessante ake/ skilømråder samt skiløyper. Dette bør også inngå i driftsplanen.

Litteratur

Volley, K. & Kjeldsberg, B. 2001 "Pedagogisk plan for bruk av uterommet" Bjerkaker skole

Kristiansand kommune 1997 "Utvikling av Karussområdet. Nærmiljøanlegg med mer." Utarbeidet av teknisk sektor idrettsetaten, I.K. Våg og idrettsrådet.

Kulturdepartementet 2000 "Søkerhefte for nærmiljøanlegg. Retningslinjer for søknad om spillemidler til Nærmiljøanlegg" Veileder V-0873 B

Miljøverndepartementet 1991 «Må barns lek ha voksnes spilleregler» RPR for barn og unges interesser i planleggingen T- 724 Miljøverndepartementet

Strindheim skole 2002 "Matematikk gjør vi like gjerne ute"

Thorén, A-K.H. 2001 "Skolen som nærmiljøanlegg. Underveis evaluering av Norsk Forms prosjekt for Husbanken" Institutt for landskapsplanlegging NLH ISBN 82-575-6065-0

Tromsø kommune april 1999 "Forslag til modellskole uterom" Rapport skrevet av Rådmannen v. Byggforvaltningen i samarbeid med Avdeling for undervisning, Kulturavdelingen og Teknisk avdeling

Sosial- og helsedirektoratet i 2003 "Skolens utearealer. Om behovet for arealnormer og virkemidler" rapport 15 -1130

Vedlegg. Deltagere i forbindelse med intervjuene høsten 2003

Kristiansand

Intervju 10.september 2003, basert på samtale med:

Svein Tore Kvernes, Rådgiver Skoleetaten. Kristiansand kommune
Randi Bruvik Dahl, Rektor ved Karuss skole, Kristiansand
Asgeir Klokk, lærer ved Karuss skole, Kristiansand
Trond Trælandshei, lærer ved Karuss skole, Kristiansand
Elisabeth Severinsen, Elev fra elevrådet ved Karuss skole, Kristiansand

Følgende elever var med på befarings på skoletomta 11.september 2003

Mikal Christoffersen Haugen 6. klasse
Even Skueland 7. klasse
Siv Tonje faret Hovet 10. klasse
Siv Elisabeth Rinden 9. klasse

Trondheim.

Intervju 22. september 2003, basert på samtale med:

Administrasjonen i Trondheim kommune med mer:

Myrmo, Barnerepresentanten i Trondheim kommune
Paul Ivar Paulsen. Trondheim kommune, eiendom
Tone Rønneberg, ergoterapeut i Sentrum bydel
Nilsen, Driftsansvarlig Trondheim bydrift, avd. Idrett, park og skog

Lærere og ansatte ved Strindheim skole:

Odd Feragen, rektor Strindheim skole
Bjørn Aamo, lærer Strindheim skole
Hanne Tiller, verneombud, lærer Strindheim skole
Kristin Senumstad Berg, Lærer Regnbuen
Grete Mardal Tharaldsen, lærer Strindheim skole

9 elever fra Strindheim skole, 6. klasse:

Astrid, Kristian, Marie, Camilla, Lisa, Magnus, Mads, Roar, Mads

Diverse organisasjoner og lignende i nærmiljøet:

Berit Flo Lund, Foreldrenes arbeidsutvalg og Enhetsstyret ved skolen samt nabo til Pinebergområdet
Per Ove Jensen, Tidligere leder av Enhetsstyret ved skolen
Marit Solum, medlem i hurtigarbeidende komité i regi av FAU i detaljplanfasen
Hans Bjørling, Baldershage velforening (boligområdet sør for skolen)
Kolbjørn Hole, tidligere leder av Baldershage velforening og ansatt ved Nidar fabrikk
Morten Holm, Strindheim idrettslag.

Svein Fossum, Formann i Strindheim skoles musikkorps,
Berit Fossum, Rønningen kvinne- og familielag,

Tromsø

Intervju 11. og 12. september 2003, basert på samtale med:

Representanter fra nærmiljøet:

Inger – Gunn Sande Leder av Sør Tromsøya bydelsråd
Merete Sørvin Brukerrådet ved Bjerkaker skole
Heidi Klausen, Brukerrådet ved Bjerkaker skole
Peter Sødermann, FAU

Representanter fra skolen:

Jan Fredrik Skogdal. Rektor Bjerkaker skole
Kristin Volley, lærer Bjerkaker skole. Uteromsgruppa
Berit Kjeldsberg, lærer Bjerkaker skole. Uteromsgruppa
Inger Johanne Olsen, lærer Bjerkaker skole. Uteromsgruppa
Lisbeth Møller, lærer Bjerkaker skole. Uteromsgruppa
Trine Hansen, lærer Bjerkaker skole. Uteromsgruppa

Elever:

5 elever fra 4. klasse, 5 elever fra 3. klasse, 4 elever fra 2. klasse

Kommunen:

Anne Kari Kristensen, Byutvikling, arbeider med områdeplanen for Sør Tromsøhalvøya
Are Mellem, Byutvikling- Arbeider med nærmiljøanleggssøknader
Arne O. Johannesen, veileder, Pedagogisk utviklingsstøtte, fagenhet skole barnehager

ARBEIDER FRA INSTITUTT FOR LANDSKAPSPLANLEGGING , NORGES
LANDBRUKSHØGSKOLE

Serie A: Doktorgradsarbeider
Serie B: Rapporter og presentasjoner
Serie C: Særtrykk
Serie D: Undervisningskompendier
Serie E: Studentarbeider

Series A: PhD-papers
Series B: Reports and presentations
Series C: Offprints
Series D: Teaching compendia
Series E: Student papers, reports,
projects etc

Denne publikasjonsserien startet våren 2001. Det planlegges jevnlig utgivelser av arbeider fra vitenskapelig ansatte og studenter fremover.

INSTITUTT FOR LANDSKAPSPLANLEGGING

Norges Landbrukshøgskole,
PB 5029, 1432 ÅS

tlf + 47 64 94 53 00, fax + 47 64 94 53 01

**DEPARTMENT OF LANDSCAPE
ARCHITECTURE AND SPATIAL PLANNING**

Agricultural University of Norway,
PB 5029,N-1432 ÅS

www.nlh.no/ilp e-post ilp@ilp.nlh.no